

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA

POLISH ACADEMY OF SCIENCES
INSTITUTE OF GEOGRAPHY AND SPATIAL ORGANIZATION

**ROLNICTWO I GOSPODARKA ŻYWNOŚCIOWA
W OKRESIE RESTRUKTURYZACJI 1989-1994**

Roman Szczęsny

Nr 40

1996

ZESZYTY

INSTYTUTU GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA

PAN

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA

POLISH ACADEMY OF SCIENCES
INSTITUTE OF GEOGRAPHY AND SPATIAL ORGANIZATION

**ROLNICTWO I GOSPODARKA ŻYWNOŚCIOWA
W OKRESIE RESTRUKTURYZACJI 1989-1994**

Roman Szczęsny

Nr 40

1996

AGRICULTURE AND FOOD SUPPLY IN RESTRUCTURING PERIOD 1989-1994

ZESZYTY
INSTYTUTU GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
PAN

<http://rcin.org.pl>

Redaguje zespół w składzie:
Teresa Kozłowska-Szczęśna (redaktor)
Jerzy Grzeszczak (zastępca redaktora)
Marek Degórski
Bronisław Czyż (sekretarz)

Adres redakcji:
00-927 Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30
tel. 26 19 31, 26 83 29; telefax 48 22 267267

Opracowanie redakcyjne i techniczne:
Barbara Jaworska

Roman Szczęśny

Agriculture and food supply in restructuring period 1989-1994

Abstract. A considerable and differentiated spatial changes have occurred in agriculture during 1989-1994. State farms have ceased to exist. Capital investments in agriculture have been reduced. Changes have been observed in cropping, yields production and also in animal husbandry along with a new pattern of consumption of food products. Consumption of potatoes, meat, butter, milk has decreased whereas consumption of vegetables, fruits and vegetable fats has increased.

Key words: agriculture and food industry

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa	5
Zagadnienia ludnościowe	7
Struktura agrarna	7
Nakłady kapitału w rolnictwie	8
Użytkowanie ziemi, zasiewy plony i produkcja	10
Chów zwierząt i produkcja	15
Produkcja towarowa i wyżywienie ludności	22
Produkcja i spożycie zbóż	24
Produkcja i spożycie ziemniaków	25
Produkcja i spożycie warzyw	27
Produkcja i spożycie mięsa	28
Produkcja i spożycie mleka	29
Zmiany spożycia niektórych artykułów żywnościowych	31
Próba podsumowania	40
Literatura	45
<i>Agriculture and food supply in restructuring period 1989-1994 -summary</i>	46
Ryciny	49

CONTENTS

Page	Article Title
1	Personality and the Brain: A Review of the Literature
4	Personality and the Brain: A Review of the Literature
7	Personality and the Brain: A Review of the Literature
10	Personality and the Brain: A Review of the Literature
12	Personality and the Brain: A Review of the Literature
15	Personality and the Brain: A Review of the Literature
18	Personality and the Brain: A Review of the Literature
21	Personality and the Brain: A Review of the Literature
24	Personality and the Brain: A Review of the Literature
27	Personality and the Brain: A Review of the Literature
30	Personality and the Brain: A Review of the Literature
33	Personality and the Brain: A Review of the Literature
36	Personality and the Brain: A Review of the Literature
39	Personality and the Brain: A Review of the Literature
42	Personality and the Brain: A Review of the Literature
45	Personality and the Brain: A Review of the Literature
48	Personality and the Brain: A Review of the Literature
51	Personality and the Brain: A Review of the Literature
54	Personality and the Brain: A Review of the Literature
57	Personality and the Brain: A Review of the Literature
60	Personality and the Brain: A Review of the Literature
63	Personality and the Brain: A Review of the Literature
66	Personality and the Brain: A Review of the Literature
69	Personality and the Brain: A Review of the Literature

Personality and the Brain: A Review of the Literature

The relationship between personality and the brain is a complex and multifaceted one. This review examines the current state of research in this field, focusing on the role of the brain in the development and expression of personality traits. The review is organized into several sections, each addressing a different aspect of the topic. The first section discusses the role of the brain in the development of personality, while the second section focuses on the role of the brain in the expression of personality. The third section examines the role of the brain in the stability of personality, and the fourth section discusses the role of the brain in the changeability of personality. The review concludes with a discussion of the implications of this research for the field of personality psychology.

Wstęp

Przemiany polityczne i społeczne, a wraz z nimi podjęta reforma gospodarcza, której celem jest przebudowa dotychczasowych struktur i przejście do gospodarki rynkowej jest procesem trudnym, złożonym i długofalowym. Stąd cała gospodarka, w tym też rolnictwo, stanęły wobec nowych, nieznanych wcześniej problemów wymagających niekonwencjonalnych rozwiązań. Celem ich winna być w pierwszym rzędzie restrukturyzacja i modernizacja, a następnie przystosowanie rolnictwa do integracji ze strukturami europejskimi. Proces ten musi być dokonany równocześnie. Nie ma bowiem rozwiązań dla rolnictwa w ramach samego rolnictwa, możliwe są natomiast rozwiązania dla całej gospodarki, której rolnictwo jest częścią składową. Wymaga to jednak opracowania i wdrożenia koncepcji przemian i rozwoju rolnictwa, czasu i pieniędzy, a także przekształceń i rozwoju pozostałych działów gospodarki.

Mimo upływu czasu brak jest jasnej i konsekwentnej koncepcji rozwoju rolnictwa, chociaż zmiany w rolnictwie i gospodarce żywnościowej powoli następują i są nieodwracalne. Trudno jest jednoznacznie stwierdzić, na ile zachodzące zmiany w rolnictwie są wymuszone mechanizmami gospodarki rynkowej, a w jakim stopniu dokonują się pod wpływem polityki rolnej, która może oddziaływać stymulująco lub hamująco. Jaki wpływ na wielkość produkcji mają malejące nakłady kapitału i inflacja, warunki pogodowe i trwający nadal w znacznej części gospodarstw regres. W jakim stopniu na rosnące ceny żywności ma wpływ wzrost kosztów produkcji i jaki jest w tym udział łańcucha pośredników między producentem a konsumentem. Na ile zubożenie znacznej części społeczeństwa i ograniczenia konsumpcji odbiło się na skupie i spadku produkcji, zwłaszcza w gospodarstwach małych, o tradycyjnych sposobach gospodarowania, nastawionych na samozaprzemian i przeznaczających na rynek nadwyżki produkcyjne. I cały szereg innych pytań, na które nie ma jednoznacznych odpowiedzi.

Stąd też rodzi się pytanie: jakie zmiany nastąpiły w strukturze rolnictwa w minionym, stosunkowo krótkim czasie (1989- 1994), przede wszystkim w nakładach, produkcji rolnej, zaopatrzeniu ludności w żywość i konsumpcji.

Opracowanie jest próbą przedstawienia niektórych zmian, jakie nastąpiły w strukturze przestrzennej rolnictwa i gospodarce żywnościowej w latach 1989-1994 i na tyle, na ile jest to możliwe wyjaśnienie działających mechanizmów. Autor w pełni zdaje sobie sprawę, że zasygnalizowane zostały jedynie niektóre zagadnienia, a próby wyjaśnień nie są w pełni zadowalające. Jest to jednak etap początkowy, a zachodzące zmiany są niejednokrotnie odmienne w poszczególnych regionach i dokonują się pod wpływem bardzo różnych przyczyn i oddziaływań.

Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa

Obecny stan rolnictwa i jego przestrzenne zróżnicowanie jest wynikiem dotychczasowego, odmiennego regionalnie rozwoju, zróżnicowanych warunków środowiska

przyrodniczego, a także zachodzących w ostatnich latach zmian spowodowanych przechodzeniem do gospodarki rynkowej. Nie bez znaczenia na stan rolnictwa był w ostatnich latach wpływ warunków klimatycznych, zwłaszcza występujący niedobór opadów i susze oraz znaczne odchylenia od długości okresu wegetacyjnego (ryc. 1).

Widocznym efektem restrukturyzacji rolnictwa-kontrowersyjnym i kosztownym jest działalność Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa (tylko w 1995 r. do działalności AWRSP Skarb Państwa dopłacił 374 mln zł). Do końca 1995 r. przejęła ona mienie zlikwidowanych gospodarstw państwowych i Państwowego Funduszu Ziemi, w skład którego wchodziło 4328 tys. ha ziemi, środki trwałe, obrotowe i zadłużenie. Równocześnie znaczna część pracowników byłych gospodarstw stała się bezrobotnymi. W licznych przetargach sprzedano zaledwie 193,0 tys. ha ziemi, 47,8 tys. ha przekazano w nieodpłatne użytkowanie, a 2614,7 tys. ha gruntów wydierżawiono. W gestii AWRSP pozostaje nadal 876,9 tys. ha ziemi, na której z różnymi wynikami gospodarują tymczasowi zarządcy lub administratorzy. Znaczna część ziemi leży odłogiem (tab. 1).

Tabela 1. Formy zagospodarowania ziemi po byłych PGR-ach w tys. ha
Types of economic use of land of the former state farms, in thous. ha

Wyszczególnienie	1992	1993	1994	1995
Sprzedaż	5,1	45,0	96,7	193,0
Dzierżawa	35,3	812,8	1834,0	2614,7
Aport do spółek	0,0	1,2	6,5	8,2
Administrowanie	-	92,8	373,5	332,9
Nieodpłatne przekazanie	0,2	9,1	12,5	47,8
Tymczasowy zarząd	1329,0	2067,3	1404,8	544,0
Razem	1369,6	3028,2	3728,0	3740,6

W wyniku kupna lub dzierżawy ziemi z AWRSP przez osoby prywatne powstało prawie 1171 nowych gospodarstw, które określić można jako wielkoobszarowe. Są to gospodarstwa o różnej wielkości, w tym 700 o wielkości 100-500 ha, 312 o wielkości 500-1000 ha i 159 gospodarstw o areale powyżej 1000 ha. Jednym z największych prywatnych gospodarstw w kraju jest Biegrol w Bieganowie koło Wrześni, a spółka ta dzierżawi prawie 8 tys. ha ziemi. Nieco mniejsze gospodarstwo to Texass Ranch Company koło Stargardu Szczecińskiego - spółka z udziałem kapitału amerykańskiego gospodarująca na 2 tys. ha ziemi, Agro-Plon w Jankowie koło Kamiennej Góry gospodarująca na 1400 ha dzierżawionej ziemi, Agro Polen DV w Chociwelu koło Strzelina - spółka z udziałem kapitału holenderskiego gospodarująca na 1230 ha zakupionej ziemi i szereg innych. Natomiast wszystkie gospodarstwa rolne należące do holdingu H. Stokłosy gospodarują na 29 tys. ha.

Zagadnienia ludnościowe

Wraz z przemianami struktury gospodarczej malał udział ludności rolniczej ogółem, ludności rolniczej na wsi, a także zatrudnionej w rolnictwie. Proces ten w poszczególnych sektorach przebiegał bardzo różnie. Zmalała o 176 tys. osób liczba ludności zatrudnionej w byłych gospodarstwach państwowych, o 92 tys. w spółdzielniach produkcyjnych, wzrosła natomiast o 93 tys. osób w rolnictwie indywidualnym. Był to wynik powstawania nowych gospodarstw prywatnych na ziemiach zakupionych, bądź dzierżawionych z AWRSP, jak też powrotu do pracy w rolnictwie części byłej ludności dwuzawodowej, w wyniku redukcji zatrudnienia w przemyśle.

Mimo zachodzących przeobrażeń udział ludności czynnej zawodowo w rolnictwie w 1994 r. w stosunku do czynnych zawodowo ogółem nie uległ większym zmianom i wynosił 26,5%, będąc nadal jednym z najwyższych w Europie. Zatrudnienie w rolnictwie na 100 ha użytków rolnych w 1994 r. wynosiło 24,0 osób, od poniżej 15 na terenach zachodnich i północnych do powyżej 35 osób w południowej Polsce, od 11,1 osób w woj. olsztyńskim do 56,4 osób na 100 ha UR w bielskim (ryc. 2).

W wyniku zachodzących procesów na wsi i w rolnictwie pojawili się bezrobotni. W 1994 r. było 2838 tys. bezrobotnych i stanowili oni 19,0% ogółu zatrudnionych, z tego 1/4 (726 tys. osób) to bezrobotni na wsi, z czego 1/3 to ludność zatrudniona uprzednio w rolnictwie. Najwyższy udział bezrobotnych na wsi, powyżej 18% występował na terenach północnych. W większości była to ludność, która utraciła pracę w byłych gospodarstwach państwowych. Najniższy udział, poniżej 9, a nawet 5% występował na terenach środkowej i południowej Polski i wokół aglomeracji miejsko-przemysłowych, a zróżnicowanie przestrzenne wynosiło od 2,4% w woj. krakowskim do 22,1% w pilskim (ryc. 3).

Wśród bezrobotnych na wsi najwyższy udział zatrudnionych uprzednio w rolnictwie występował na terenach zachodnich i północnych. Na terenach środkowej, wschodniej i południowej Polski przeważali bezrobotni spoza rolnictwa, a więc osoby które utraciły pracę w wyniku redukcji zatrudnienia w przemyśle i innych działach gospodarki. Znaczny był również udział absolwentów szkół średnich i zawodowych nie mogących lub nie chcących znaleźć zatrudnienia.

Struktura agrarna

W latach 1989-1994 zmalała nieznacznie (o 115 tys. ha) powierzchnia użytków rolnych niewielkie zmiany nastąpiły również w strukturze władania i użytkowania ziemi. W rolnictwie występują nadal dwa sektory:

- sektor publiczny, w skład którego wchodzi gospodarstwa państwowe przejęte przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa i pozostające w jej zarządzie, chociaż ziemia w większości jest dzierżawiona przez osoby prywatne lub spółki (2614,7 tys. ha), inne gospodarstwa państwowe i spółki będące własnością skarbu państwa oraz gospodarstwa samorządowe prowadzące działalność rolniczą;

- sektor prywatny, w skład którego wchodzi gospodarstwa rodzinne, w tym rodzinne gospodarstwa chłopskie i farmerskie gospodarstwa rodzinne, prywatne przedsiębiorstwa wielkoobszarowe, gospodarstwa rolne, będące własnością spółek i rolnicze spółdzielnie produkcyjne.

W badanym okresie wzrosła nieznacznie (o 250 tys. ha) powierzchnia użytków rolnych (76,3% - udział), będących we władaniu rolnictwa prywatnego. Wzrosła też (o 515 tys. ha) powierzchnia użytków rolnych będących w jego użytkowaniu i ich udział w powierzchni użytków rolnych ogółem do 83,4% (ryc. 4).

W latach 1989-1994 zmalała o 106 tys. liczba gospodarstw indywidualnych z 2143 tys. w 1989 r. do 2037 tys. w 1994 r., wzrosła natomiast ich średnia wielkość, mierzona powierzchnią ogółem, z 7,2 do 7,6 ha i powierzchnią użytków rolnych z 6,3 do 6,7 ha (ryc. 5).

Zmiany nastąpiły również w strukturze gospodarstw. Zmalał udział gospodarstw małych (2-5 ha) do 32,8% i średnich (5-10 ha) do 26,7%, wzrósł natomiast bardzo małych (1-2 ha) do 21,7% i dużych (15 ha i powyżej) do 7,8% ogółu gospodarstw. Te ostatnie gospodarowały już na 4239 tys. ha użytków rolnych, a średnia ich wielkość wynosiła 26,7 UR. Nadal najwyższy udział gospodarstw indywidualnych o wielkości powyżej 10 ha UR występował na terenach północnych, gdzie gospodarowały one na ponad 70% powierzchni użytków rolnych. Najniższy ich udział występował na terenach południowych, a w użytkowaniu znajdowało się poniżej 20% użytków rolnych. Jeszcze większe zróżnicowanie przestrzenne wykazywały gospodarstwa o wielkości powyżej 15 ha i stanowiły one od poniżej 1% w woj. bielskim, tarnowskim i tarnobrzeskim, do powyżej 30% ogółu gospodarstw w woj. śląskim, elbląskim i suwalskim (ryc. 6).

W 1994 r. na podstawie statusu prawno-ekonomicznego, a więc form własności i zarządzania wyróżniono 9 typów gospodarstw. Były to: rodzinne gospodarstwa chłopskie (1870 tys. gospodarstw), farmerskie gospodarstwa rodzinne (160 tys.), wielkoobszarowe gospodarstwa rolnicze (185), spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (4237), spółki akcyjne (33), jednostki administrowane (230), rolnicze spółdzielnie produkcyjne (2170), państwowe przedsiębiorstwa rolnicze (527) i komunalne przedsiębiorstwa rolnicze (9)¹.

Nakłady kapitału w rolnictwie

W latach 1989-1994 zróżnicowane zmiany w rolnictwie nastąpiły w nakładach kapitału. Zmalało o ponad 57% nawożenie mineralne, z 169,9 kg NPK na ha UR w roku gospodarczym 1989/90, do 71,1 kg w 1993/94. Był to więc spadek aż o 98,2 kg NPK na ha UR. Najniższe nawożenie mineralne było w roku gospodarczym 1991/92 i wynosiło zaledwie 62,1 kg na ha UR, a więc w stosunku do roku 1989/90 zmalało od 61,5% o 101,8 kg NPK na ha UR. Natomiast w innym okresie, w latach 1989/90-1993/94 spadek nawożenia mineralnego wyniósł 63,8% (124,9 kg), z 196,0 kg do 71,1 kg NPK na ha UR. Najwyższy spadek

¹A. Woś, Drogi restrukturyzacji rolnictwa, Wyd. IERiGR, W-wa 1995.

nawożenia mineralnego nastąpił na terenach zachodnich i północnych i spowodowany był w pierwszym okresie trudnościami finansowymi byłych gospodarstw państwowych, a w latach następnych przejmowaniem ich przez AWRSP. Równoznaczne to było w większości przypadków z zaprzestaniem uprawy ziemi i produkcji. I tak na przykład w woj. szczecińskim nawożenie mineralne zmalało o 77,2%, a więc aż o 222,2 kg NPK na ha UR, a w koszalińskim o 81,6%, czyli o 213,3 kg NPK na ha UR. Wysoki spadek nastąpił też na terenach środkowej i południowej Polski, gdzie przeważały gospodarstwa małe (do 5 ha UR), których właściciele z racji wysokich cen nawozów mineralnych ograniczyli do minimum, a nawet zaprzestali ich stosowania, np. w woj. krośnieńskim spadek nawożenia o 79,0%, a więc o 89,2 kg na ha UR.

W roku gospodarczym 1993/94 nastąpił niewielki, o 7,5%, wzrost nawożenia mineralnego, tj. do 71,7 kg NPK na ha UR. Nawożenie było jednak zróżnicowane regionalnie, nastąpił bowiem tak wzrost, jak i dalszy jego spadek. Świadczyło to, że proces ożywienia nastąpił głównie na terenach o przewadze rolnictwa towarowego - rynkowego, a więc w Wielkopolsce, na Dolnym Śląsku i wschodnim Pomorzu. I tak na przykład w woj. toruńskim nastąpił wzrost nawożenia o 22,6% - z 129 kg do 159,1 kg na ha UR. W nieco mniejszym stopniu wzrosło nawożenie mineralne na terenach północno-wschodnich np. w woj. suwalskim z 46,9 do 64 kg NPK na ha UR. Na terenach o przewadze rolnictwa tradycyjnego, a więc w środkowej i wschodniej Polsce wzrost nawożenia był niewielki, a niejednokrotnie nastąpił nawet spadek. Świadczyło to, że regres w rolnictwie trwał nadal, np. w woj. tarnobrzeskim spadek nawożenia mineralnego o 34,1% - z 86,0 do 56,7 kg, radomskim o 10,1% - z 36,1 do 28,6 kg itp. W woj. krośnieńskim natomiast nastąpił wzrost nawożenia mineralnego aż o 30,8%, lecz był to wzrost zaledwie o 5,6 kg NPK na ha UR - z 18,2 do 23,8 kg.

W wyniku zmian jakie nastąpiły, nawożenie mineralne w 1994/94 wykazywało znaczne zróżnicowanie przestrzenne, od poniżej 50 kg NPK na ha UR na terenach środkowej i południowej Polski i w woj. olsztyńskim, koszalińskim i jeleniogórskim, do powyżej 90 kg w Wielkopolsce, na Dolnym Śląsku, wschodnim Pomorzu i woj. lubelskim. Wielkości skrajne nawożenia mineralnego wynosiły od 23,8 kg NPK na ha UR w woj. krośnieńskim do 159,1 kg w toruńskim (ryc. 7).

Zmalało również w tym czasie o 42,7% wapnowanie gruntów z 182,4 kg na ha użytków rolnych w roku gospodarczym 1989/90 do 104,7 kg w 1993/94. Na znacznych obszarach środkowej, a zwłaszcza wschodniej Polski wapnowanie gruntów uznać już można było za symboliczne, wynoszące poniżej 30, a nawet 20 kg na ha UR, co rzecz jasna powodowało powolne zakwaszenie gleb (ryc. 8).

Zmalała również o ponad 55% (55,2%) sprzedaż i stosowanie w rolnictwie środków ochrony roślin, głównie chwastobójczych, z 32,8 tys. ton w 1989 r. do 9,2 tys. ton w 1991 r., by w 1994 r. wzrosnąć do 14,7 tys. ton. Tak znaczny spadek stosowania środków ochrony roślin, głównie chwastobójczych był wynikiem zaprzestania ich stosowania w byłych gospodarstwach państwowych i ograniczenia do minimum lub nawet zaprzestania w rolnictwie indywidualnym z powodu dużego wzrostu ich cen i trwającego w wielu gospodarstwach regresu. Z punktu widzenia ekologizacji rolnictwa spadek stosowania środków

chwastobójczych uznać można było w pewnym sensie za zjawisko pozytywne, gdyby równocześnie wprowadzono środki ochrony biologicznej, co jednak nie nastąpiło. W rezultacie nastąpiło pogorszenie jakości uzyskiwanych produktów, zwłaszcza ziemniaków, a także spadek plonów.

Wzrosło natomiast w tym czasie o 13,7% wyposażenie rolnictwa ogółem w traktory - z 1152,6 tys. sztuk w 1989 r. do 1310,7 tys. w 1994 r. (wzrost o 158,1 tys. sztuk). Był to jednak głównie wzrost w rolnictwie indywidualnym o 26,4% (261,1 tys. sztuk) - z 989,0 tys. w 1989 r. do 1250,1 tys. sztuk w 1994 r. W tym samym czasie w byłych gospodarstwach państwowych liczba ciągników zmalała o 63,8% - z 83,8 tys. do 30,4 tys. sztuk, a w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych o 26,0%, - z 24,6 tys. do 18,3 tys. sztuk. Spowodowane to było w gospodarstwach państwowych wraz z przejmowaniem ich przez AWRSP, likwidacją parku maszynowego zaś w spółdzielniach rolniczych wycofywaniem ciągników starych i dostosowaniem parku maszynowego do istniejących potrzeb. W rolnictwie indywidualnym wzrost wyposażenia w traktory, mimo regresu, był zróżnicowany regionalnie, a najwyższy nastąpił na terenach środkowej i południowej Polski, gdzie przeważały gospodarstwa małe i średnie. Uznać to można, zwłaszcza w okresie regresu za lokaty posiadanych kapitałów, w obawie przed dewaluacją.

W 1994 r. na 1 traktor przypadało średnio 15,9 ha użytków rolnych, od 24,1 ha w woj. koszalińskim do 11,1 ha w bielskim, czyli na 100 ha UR przypadało od 3,9 sztuk ciągników na terenach północnych, do powyżej 7,0 sztuk na terenach południowych i zachodniego Mazowsza (ryc.9). Tak niski wskaźnik na terenach północnych był wynikiem likwidacji w pierwszej kolejności parku maszynowego w byłych gospodarstwach państwowych, zaś wysoki na terenach południowych, przy małych rozmiarach gospodarstw, dużym ich rozdrobieniu i stałym wzroście cen materiałów pędnych powodował, że nie były one w pełni wykorzystywane, a w wielu gospodarstwach miały znaczenie prestiżowe.

Użytkowanie ziemi, zasiewy, plony i produkcja

W latach 1989-1994 niewielkie zmiany nastąpiły w strukturze użytkowania ziemi. Zmalała wprawdzie o 115 tys. ha powierzchnia użytków rolnych, lecz wzrosła o 61 tys. ha lasów, a w mniejszym stopniu terenów osiedlowych (36 tys. ha), komunikacyjnych (11 tys. ha) itp.

Niewielkie zmiany nastąpiły również w strukturze użytków rolnych. Zmalała wprawdzie o 114 tys. ha powierzchnia gruntów ornych i o 43 tys. łąk, lecz wzrosła pastwisk i sadów. Zmalała natomiast aż o 9,7% z 14334 tys. do 12949 tys. ha powierzchnia zasiewów w wyniku odłogowania ziemi. Był to wynik zaprzestania lub ograniczenia uprawy ziemi w byłych gospodarstwach państwowych, a także zaprzestania uprawy gleb najslabszych w rolnictwie indywidualnym, spowodowane nieopłacalnością. W 1994 r. odłogi i ugory zajmowały 1386 tys. ha (9,7% powierzchni gruntów ornych), chociaż szacunki różnych autorów były znacznie wyższe, od 1,5 do 1,8 mln ha, a ich występowanie było zróżnicowane przestrzennie (ryc. 10).

Najwyższy udział odlogów, powyżej 12, a nawet 15% występował na terenach zachodnich i północnych oraz w woj. warszawskim, częstochowskim, katowickim, rzeszowskim i krośnieńskim, zaś najniższy poniżej 3% w Wielkopolsce, na Zachodnim Mazowszu i województwach: łomżyńskim, lubelskim, tarnobrzeskim i krośnieńskim. Wielkości skrajne udziału odlogów wynosiły od 1,3% w woj. konińskim do 37,6% w zielonogórskim. Wysoki udział odlogów na terenach zachodnich i północnych był wynikiem zaprzestania bądź ograniczenia uprawy ziemi w byłych gospodarstwach państwowych. Na terenach aglomeracji warszawskiej, śląskiej i w woj. rzeszowskim wysoki udział odlogów był wynikiem zaprzestania w rolnictwie indywidualnym uprawy gleb najłagodniejszych z powodu nieopłacalności, a więc wysokich kosztów nakładów w stosunku do uzyskiwanych efektów.

W strukturze zasiewów znaczne wahania wykazywała uprawa zbóż, wzrost do 1991 r. o 239 tys. ha, spadek w 1992 r. o 395 tys. i ponowny wzrost o 160 tys. ha do 1994 r. W sumie powierzchnia uprawy zbóż wzrosła o 104 tys. do 8481 tys. ha. Malą natomiast całą czas powierzchnia uprawy ziemniaków (spadek o 159 tys. ha), rzepaku (o 200 tys. ha), buraków cukrowych (w 23 tys. ha) i bardzo znacznie polowych roślin pastewnych (tab. 2).

Tabela 2. Powierzchnia zasiewów w tys. ha w latach 1989-1994
Cropland area in thous. ha in 1989-1994

Wyszczególnienie	1989	1990	1991	1992	1993	1994	Zmiany 89-94
Zmiany ogółem	14334	14224	14134	13560	13405	12949	- 1386
w tym: zboża	8377	8551	8716	8321	8500	8481	+ 104
ziemniaki	1856	1835	1733	1757	1761	1697	- 159
buraki cukrowe	423	440	361	376	399	400	- 23
rzepak	570	500	486	417	384	370	- 200
polowe rośliny pastewne	2069	2005	1850	1699	1599	1277	- 792

Zmiany nastąpiły również w powierzchni i strukturze uprawy poszczególnych zbóż. Rosła całą czas powierzchnia uprawy pszenicy - z 2195 tys. do 2407 tys. ha i jej udział wśród zbóż - z 26,2% do 28,3%. Znaczne wahania wykazywała uprawa żyta, spadek o 241 tys. ha w latach 1989-1992 i ponowny wzrost o 402 tys. ha w latach następnych, a w sumie wzrost o 161 tys. - z 2275 tys. w 1989 r. do 2436 tys. ha w 1994 r. Wzrosła również, o 147 tys. ha, powierzchnia uprawy mieszanek zbożowych, zmalała natomiast jęczmienia o 144 tys. ha, owsa o 185 tys. ha i przeniżyta o 62 tys. ha, mimo, że do 1991 r. powierzchnia jego uprawy szybko rosła i stało się ono zbożem paszowym o dużym znaczeniu (tab. 3).

Tabela 3. Powierzchnia zasiewów zbóż w tys. ha w latach 1989-1994
Cereals cropland area in thous. ha in 1989-1994

Wyszczególnienie	1989	1990	1991	1992	1993	1994	Zmiany 89-94
Pszenica	2195	2281	2432	2405	2477	2407	+ 212
Zyto	2275	2314	2290	2034	2213	2436	+ 161
Jęczmień	1175	1174	1237	1198	1168	1030	- 144
Owies	803	747	686	667	641	618	- 185
Pszenżyto	649	749	793	659	657	587	- 62
Mieszanki zbożowe na ziarno	1162	1169	1230	1260	1256	1309	+ 147

Zachodzące zmiany w powierzchni zasiewów zbóż spowodowane były wieloma przyczynami, tak ekonomicznymi, jak i przyrodniczymi. W latach 1989-1993 plony pszenicy wahały się od 38,5 do 33,3 q z ha, zaś żyta od 27,3 do 22,6 q z ha, podczas gdy przeciętna cena skupu pszenicy w 1993 r. wynosiła 239,9 tys. zł, a żyta 172,2 tys. zł. Nie bez znaczenia była też malejąca konsumpcja mąki żytniej i trudności w zbycie, a także wykorzystanie pszenicy jako znacznie lepszej paszy w chowie zwierząt gospodarskich (w bilansie przychodów i rozchodów zbóż ponad 40% pszenicy i 55% żyta przeznaczano na pasze). Stąd też, wszędzie tam, gdzie pozwalały na to warunki glebowe i klimatyczne pszenica wypierała stopniowo uprawę żyta. Występujące wahania w powierzchni zasiewów żyta, a zwłaszcza spadek w 1992 r. spowodowany był warunkami klimatycznymi (susza w okresie siewów i zbiorów), zaś wzrost w 1994 r. jego ponowną koniunkturą na rynku.

Spadek powierzchni uprawy jęczmienia, a zwłaszcza owsa, a wzrost mieszanek zbożowych na ziarno był w pewnym stopniu wynikiem malejącego pogłowia koni, a więc i zapotrzebowania na paszę. Jego miejsce z powodu lepszych wartości paszowych i uzyskiwanych plonów zajmowały mieszanki zbożowe na ziarno i pszenżyto (w latach 1989-1994 plony owsa wynosiły od 27,2 do 20,1 q z ha, zaś mieszanek zbożowych od 29,8 do 23,1 q z ha).

Tak więc, począwszy od 1991 r., w strukturze uprawianych zbóż na pierwsze miejsce wysunęła się pszenica. Mała natomiast znaczenie jęczmienia a zwłaszcza owsa, a ich miejsce zajmowały łącznie pszenżyto i mieszanki zbożowe. Stąd też w latach 1989-1994 powierzchnia uprawy jęczmienia i owsa zmalała z 1979 tys. do 1649 tys. ha, wzrosła natomiast mieszanek zbożowych na ziarno i pszenżyta z 1649 do 1896 tys. ha.

W 1994 r. pszenica uprawiana była na 2407 tys. ha (18,6% powierzchni zasiewów) i stanowiła 28,3% ogółu uprawianych zbóż. Uprawiana jest ona wprawdzie na terenie całego kraju, lecz z racji wymagań glebowych i klimatycznych jej znaczący udział w strukturze zasiewów powyżej 25, a nawet 30% występuje w południowo-zachodniej i południowo-wschodniej części kraju i na Żuławach. W mniejszym udziale pszenica występuje w woj. szczecińskim, toruńskim i olsztyńskim. Najniższy udział pszenicy, poniżej 10% występował w północno-wschodniej i środkowej Polsce, gdzie gleby zaliczane są do najslabszych (wskaźnik bonitacji poniżej 0,70), a wśród zbóż przeważa uprawa żyta i owsa (ryc. 11). Wielkości skrajne udziału pszenicy w powierzchni zasiewów w 1994 r. wynosiły od 4,1% w woj. ostrołęckim do 38,7% w wałbrzyskim.

Zróznicowane przestrzennie były również plony pszenicy. Przy średniej wynoszącej 31,8 q z ha (33,3 q w 1993 r., a nawet 39,6 q z ha w 1990 r.), najwyższe powyżej 35 q z ha uzyskiwane były na terenach południowo-zachodnich (42,5 q z ha w woj. opolskim), zaś najniższe, poniżej 25 q na terenach północno-wschodnich (23,0 q z ha w woj. białkopodlaskim).

Uprawa żyta, niegdyś głównej rośliny zbożowej i konsumpcyjnej do 1992 r. powoli malała (3039 tys. ha w 1980 r. i 2034 tys. ha w 1992 r.), wypierana na glebach lepszych przez pszenicę i pszenżyto, a na słabszych przez mieszanki zbożowe na ziarno. Nie bez znaczenia na malejącą powierzchnię uprawy żyta, a także ziemniaków było przejmowanie gleb najslabszych

żytnio-ziemniaczanych w użytkowanie nierolnicze. W ostatnich latach powierzchnia uprawy żyta wykazywała tendencję wzrastającą i w 1994 r. uprawiano 2436 tys. ha (18,3% powierzchni zasiewów) co stanowiło 28,7% ogółu uprawianych zbóż (w 1992 r. uprawiane było na 2034 tys. ha - 15% powierzchni zasiewów i stanowiło 24,4% ogółu uprawianych zbóż). Najniższy udział żyta w powierzchni zasiewów, poniżej 10% występował na terenach południowych, gdzie warunki środowiska, a głównie gleby, sprzyjały uprawie pszenicy, a w górach owsa i w północno-wschodniej części kraju, gdzie przeważała uprawa jęczmienia. Natomiast najwyższy udział żyta, powyżej 25% występował na terenach środkowej i środkowo-wschodniej Polski, gdzie z powodu słabych gleb uprawa pszenicy i jęczmienia była niewielka (ryc. 12). W 1994 r. wielkości skrajne udziału żyta w powierzchni zasiewów wynosiły od 0,1% w woj. wałbrzyskim do 39,9% w ostrołęckim.

Zróżnicowane przestrzennie były również plony żyta. W 1994 r. przy średniej krajowej, wynoszącej 21,8 q z ha (26,1 q w 1990 r. i 19,6 q w 1992 r.), najwyższe, powyżej 30 q z ha uzyskiwane były w Wielkopolsce, na Pomorzu i Śląsku (41,8 q z ha w woj. poznańskim), a najniższe, poniżej 20 q w środkowej i południowej Polsce (18,8 q z ha w woj. radomskim).

W poszczególnych latach plony pszenicy i żyta wykazywały znaczne wahania, pszenicy od 39,6 q a ha w 1990 r. do 30,6 q w 1992 r. i 31,8 q w 1994 r., zaś żyta od 26,1 q z ha w 1990 r. do 19,6 q w 1992 r. i 21,8 q w 1994 r. Spowodowane to było w znacznym stopniu warunkami pogodowymi, a także spadkiem nawożenia mineralnego. Jak znaczny był to wpływ świadczą uzyskane plony w okresie 40-lecia, kiedy to wraz ze wzrostem nawożenia mineralnego rosły plony, by w pewnych latach w wyniku niekorzystnych warunków klimatycznych maleć.

Powierzchnia uprawy pozostałych zbóż była już znacznie mniejsza i powoli malała (jęczmień i owies), bądź rosła (pszenżyto i mieszanki zbożowe na ziarno).

W 1994 r. jęczmień uprawiany był na 1031 tys. ha i od 1989 r. powierzchnia jego uprawy zmalała o 144 tys. ha. Najwyższy udział jęczmienia w powierzchni zasiewów, powyżej 12%, występował na terenach zachodniej i północnej Polski, najniższy zaś, poniżej 4%, na terenach środkowych i środkowo-wschodnich - od 1,5% w woj. siedleckim do 18,0% w śląskim (ryc. 13).

Owies uprawiany był na 618 tys. ha, co stanowiło prawie 4,8% powierzchni zasiewów, a w latach 1989-1994 jego uprawa zmalała o 185 tys. ha. Najwyższy udział owsa, powyżej 7% występował na terenach środkowo-wschodnich, Zachodnim Pomorzu (woj. koszalińskie i śląskie) i w woj. nowosądeckim, a więc na terenach o słabych glebach. Najniższy udział owsa, poniżej 3%, występował na Dolnym Śląsku, w Wielkopolsce oraz w woj. zamojskim i chełmskim, a zróżnicowanie wynosiło od 1,3% w woj. toruńskim do 13,0% w białkopodlaskim (ryc. 14).

Mieszanki zbożowe z przeznaczeniem na ziarno uprawiane były w 1994 r. na 1309 tys. ha (10% powierzchni zasiewów). W latach 1989-1994 powierzchnia ich uprawy wzrosła o 147 tys. ha.

Uprawa ziemniaków zajmuje po pszenicy i życie trzecie miejsce w powierzchni zasiewów (13,9%) i od lat systematycznie maleje (w latach 1970-1994 zmalała o 1039 tys. ha). Spowodowane jest to coraz mniejszym wykorzystaniem ich jako pasz w chowie trzody chlewnej z powodu nieopłacalności w tuczu przemysłowym, a w pewnym stopniu malejącą konsumpcją (spożycie ziemniaków w latach 1970-1994 zmalało z 190 do 136 kg na osobę). W 1994 r. ziemniaki uprawiane były na 1697 tys. ha i w stosunku do 1989 r. ich powierzchnia zmalała o 159 tys. ha, na co w pewnym stopniu wpływ miało również przejmowanie ziemi na cele nierolnicze. Nadal jednak stanowiły one ważną pozycję w rolnictwie, gospodarce żywnościowej i przemyśle przetwórczym, chociaż w ostatnich latach ich jakość, zwłaszcza ziemniaków konsumpcyjnych, nie była najlepsza. Uprawa ziemniaków wykazuje znaczne zróżnicowanie przestrzenne. W 1994 r. najwyższy ich udział, powyżej 20% występował na Podlasiu i w woj. sieradzkim, a nieco niższy, 17-20% na terenach środkowej i północno-wschodniej Polski i jest to główne zagłębie ziemniaczane. Najniższy udział ziemniaków, poniżej 8, a nawet 6%, występował na terenach zachodnich i północnych, gdzie w użytkowaniu ziemi znaczący był udział byłych gospodarstw państwowych, w których ze względu na dużą pracochłonność i niewielkie znaczenie jako pasz w chowie trzody chlewnej uprawiane były głównie dla celów konsumpcyjnych i w niewielkim stopniu jako surowiec dla przemysłu gorzelnianego. W 1994 r. zróżnicowanie przestrzenne uprawy ziemniaków wynosiło od 3,9% w woj. elbląskim do 23,8% w siedleckim (ryc. 15).

Plony i produkcja zbóż i ziemniaków w całym okresie powojennym powoli rosły, chociaż w pewnych latach następował spadek spowodowany warunkami klimatycznymi. W latach 1989-1994 na spadek plonów i produkcji zbóż oprócz warunków klimatycznych (susza) znaczący wpływ miało malejące nawożenie mineralne. Powodowało to, że począwszy od 1991 r. plony i produkcja zbóż stopniowo malała. I tak na przykład w 1994 r. w stosunku do 1989 r. plony zbóż były niższe o 20,2%, w tym pszenicy o 17,5%, a żyta o 21,1%, zaś zbiory niższe o 19,3%, w tym pszenicy o 10,0%, a żyta o 14,8%. Zbiory ziemniaków zmalały natomiast o 33,4% (tab. 4).

Tabela 4. Plony i zbiory zbóż i ziemniaków w latach 1989-1994
Yields and harvests of cereals and potatoes in 1989-1994

Wyszczególnienie	1989	1990	1991	1992	1993	1994	Zmiany 89/94 w q i tys. ton
Plony zbóż w q	32,2	32,8	31,9	24,0	27,5	25,7	- 6,5
w tym: pszenicy	38,5	39,6	38,0	30,6	33,3	31,8	- 6,7
żyta	27,3	26,1	25,8	19,4	22,6	21,8	- 5,5
Zbiory zbóż w tys. t	26958	28014	27811	19900	23417	21763	- 5195
w tym: pszenicy	8462	9026	9270	7368	8242	7656	- 804
żyta	6216	6044	5900	3981	4992	5300	- 916
Zbiory ziemniaków w tys. t	34390	36313	29038	23388	36270	22909	- 11481

W 1994 r. średnie plony zbóż wynosiły 25,7 q z ha wykazując znaczne zróżnicowanie przestrzenne. Najniższe plony, poniżej 22 q z ha uzyskano w środkowej, północno-wschodniej i północno-zachodniej Polsce, a więc na terenach, gdzie przeważały słabe gleby i najniższe było nawożenia mineralne. Najwyższe plony, powyżej 31 q z ha uzyskane zostały w Wielkopolsce, na Śląsku Dolnym i Opolskim, a wielkości skrajne wynosiły od 19,1 q z ha w woj. ostrołęckim do 34,7 q w wałbrzyskim (ryc. 16). W latach 1989-1994 najwyższy spadek plonów zbóż nastąpił na terenach zachodniej i północnej Polski, najniższy w Wielkopolsce, na Kujawach i w południowej Polsce.

Zróżnicowane zmiany w powierzchni zasiewów, a zwłaszcza w plonach uwidoczniły się w znacznych zmianach zbiorów zbóż i ziemniaków. Do 1991 r. zbiory zbóż rosły, lecz w latach następnych w wyniku całego splotu przyczyn, w tym spadku nawożenia mineralnego, niekorzystnych warunków klimatycznych (susza), a także ograniczenia, a nawet zaprzestania produkcji w byłych gospodarstwach państwowych zmalały do 19936 tys. ton w 1992 r. W 1993 r. zbiory zbóż nieznacznie wzrosły do 23417 tys. ton, na co głównie wpływ miały warunki klimatyczne, lecz w 1994 r. ponownie zmalały do 21736 tys. ton i w stosunku do 1989 r. były niższe o 19,3% (5195 tys. ton). Spowodowało to konieczność importu zbóż paszowych w wysokości 2 mln ton. W ujęciu przestrzennym zmiany produkcji zbóż w latach 1989-1994 były bardziej złożone. Na znacznych obszarach kraju nastąpił spadek produkcji, a jedynie w nielicznych województwach wzrost. Najwyższy spadek, powyżej 25%, nastąpił na terenach północnej oraz środkowej i południowej Polski, natomiast wzrost w nielicznych województwach w Wielkopolsce i w woj. wałbrzyskim. Natomiast w województwach: leszczyńskim, opolskim i siedleckim wielkość produkcji zbóż w tym czasie nie uległa zmianom. W latach 1989-1994 zmiany w produkcji zbóż wynosiły od -45,8% w woj. koszalińskim do +11,8% w poznańskim (ryc. 17).

Znaczne wahania wykazywała również produkcja ziemniaków, wzrost do 1990 r. o 5,6% (1923 tys. ton), spadek w latach 1991 i 1992 o 35,4% (12925 tys. ton), ponowny wzrost w 1993 r. o 55,4% (12932 tys. ton) i spadek w 1994 r. o 36,8% (13361 tys. ton) i w sumie była niższa o 33,4% (11482 tys. ton) niż w 1989 r. Najwyższy spadek produkcji ziemniaków, powyżej 40% nastąpił na terenach północnej i środkowej Polski, natomiast niewielki wzrost, do 10% i powyżej na terenach południowych. W ujęciu przestrzennym w latach 1989-1994 zmiany produkcji ziemniaków wynosiły od -73,4% w woj. koszalińskim do +44,7% w bielskim (ryc. 18).

Chów zwierząt i produkcja

Między chowem zwierząt a produkcją roślinną w Polsce występują nadal silne powiązania, co uwidacznia się przy spadku produkcji, zwłaszcza zbóż i ziemniaków załamaniem w chowie zwierząt, głównie trzody chlewnej. W miarę postępującej specjalizacji, zwłaszcza w gospodarstwach wysokotowarowych występujące powiązania tracą na znaczeniu,

przesuwając się na płaszczyznę powiązań z przemysłem produkującym pasze. Nadal bazę paszową dla chowu zwierząt stanowi produkcja z ponad 50% powierzchni użytków rolnych.

W nowoczesnym chowie coraz większego znaczenia nabierają pasze przemysłowe oparte na surowcach własnych, krajowych i importowanych, lecz ich wykorzystanie jest nadal zróżnicowane przestrzennie i świadczy o różnym stopniu zaawansowania specjalizacji i intensywności chowu.

Chów bydła w Polsce zajmuje pierwszoplanowe miejsce, mimo, że od 1975 r. jego pogłowie maleje (w 1975 r. pogłowie bydła wynosiło 13254 tys. sztuk). W początkowym okresie z chowu rezygnowali właściciele małych gospodarstw, o niewielkich stadach, a u podstaw podejmowanych decyzji leżały głównie względy ekonomiczne, a przede wszystkim koszty produkcji i ich stosunek do uzyskiwanych cen w skupie i na rynku.

W latach 1989-1994 w chowie bydła nastąpiły duże i zróżnicowane przestrzennie zmiany (tab. 5). Zmalało aż o 33,2% (3613 tys. sztuk) pogłowie bydła, osiągając w 1994 r. wielkość 7120 tys. sztuk, a więc stan z 1950 r. (7200 tys. sztuk). Spadek pogłowia nastąpił na terenie całego kraju, chociaż był zróżnicowany przestrzennie, najwyższy, o ponad 50% nastąpił na terenach zachodniej i północnej Polski, spowodowany likwidacją stada w byłych gospodarstwach państwowych, a w rolnictwie indywidualnym ograniczeniem lub zaprzestaniem chowu w gospodarstwach małych. Na pozostałych terenach spadek był również wysoki, 30-40% w Wielkopolsce, na Wschodnim Pomorzu i Opolszczyźnie i 20-30% na pozostałych terenach. Jedynie w woj. łódzkiej, ostrołęckiej, siedleckiej, kieleckiej i nowosądeckiej był najniższy, do 20% stada. Spowodowane to było likwidacją, bądź ograniczeniem chowu na skutek niskiej opłacalności we wszystkich grupach wielkościowych gospodarstw indywidualnych, o tradycyjnym chowie. Zmiany jakie nastąpiły w pogłowie bydła wynosiły od -12,9% w woj. łódzkiej do -65,4% w koszalińskiej. W wielkościach bezwzględnych na 100 ha użytków rolnych ubywało 19,1 sztuk bydła, od 4,3 sztuk w woj. siedleckiej, do 32,9 w koszalińskiej i 36,2 sztuk w krośnieńskiej.

Tabela 5. Pogłowie zwierząt gospodarskich w latach 1989-1994
Number of farm animals in 1989-1994

Wyszczególnienie	1989	1990	1991	1992	1993	1994	Zmiany 89-94
Bydło ogółem w tys. szt.	10733	10049	8844	8221	7643	7120	- 3613
na 100 ha UR	57,3	53,7	47,4	44,1	39,0	38,2	- 19,1
Krowy w tys. sztuk	4994	4919	4577	4257	3983	3715	- 1279
na 100 ha UR	26,7	26,3	24,5	22,8	20,7	19,9	- 6,8
Trzoda chlewna w tys. szt.	18835	19464	21868	22086	18860	19467	+ 632
na 100 ha UR	100,6	104,0	117,1	118,3	101,2	104,4	+ 3,8
Owce w tys. sztuk	4409	4159	3234	1870	1268	760	- 3643
na 100 ha UR	23,5	22,2	17,3	10,0	5,2	4,1	- 19,4

W wyniku zmian, jakie nastąpiły, najniższa obsada bydła w 1994 r., poniżej 20 sztuk na 100 ha UR, występowała na terenach zachodnich, północnych i w woj. warszawskim. Najwyższa zaś, powyżej 50 sztuk, w północno-wschodniej Polsce i w woj. leszczyńskim, kieleckim, toruńskim i nowosądeckim, od 16,3 sztuk w woj. słupeckim do 57,0 sztuk w łomżyńskim i 81,6 sztuk w nowosądeckim (Ryc. 19).

W 1994 r. chów bydła prowadzony był już tylko w 47,7% (968,2 tys.) gospodarstw indywidualnych (w 1990 r. w 70,5% gospodarstw), wykazując przy tym znaczne zróżnicowanie przestrzenne, od 23,2% gospodarstw prowadzących chów w woj. zielonogórskim do 74,0% w łomżyńskim. W gospodarstwach prowadzących chów bydła, 9,3% miało zaledwie 1 sztukę od 2,0% gospodarstw w woj. poznańskim do 22,6% w krośnieńskim. Natomiast chów bydła o charakterze towarowym (powyżej 11 sztuk) prowadzony był w zaledwie 3,8% gospodarstw (w 1990 r. w 6,3% gospodarstw), w których koncentrowało się 31,6% - 2245 tys. sztuk bydła (w 1990 r. 27,1% - 2723 tys. sztuk), od 0,1% gospodarstw skupiających 1,2% pogłowia bydła w woj. rzeszowskim do 25,0% gospodarstw skupiających 67,7% pogłowia bydła w woj. suwalskim (ryc. 20).

W 1994 r. nie prowadziło chowu bydła aż 52,3% gospodarstw i w stosunku do 1990 r. nastąpił znaczny wzrost (29,5% gospodarstw w 1990 r.), zaś zróżnicowanie przestrzenne wynosiło od 26,0% gospodarstw nie prowadzących chowu bydła w woj. łomżyńskim do 85,9% w katowickim.

Również w gospodarstwach prowadzących chów bydła wielkość stada wykazywała znaczne zróżnicowanie przestrzenne. Na terenach południowej i środkowej Polski średnia wielkość stada w gospodarstwie wynosiła poniżej 5 sztuk, co świadczyło, że był to nadal chów tradycyjny. Natomiast w Wielkopolsce i w woj. szczecińskim, elbląskim i olsztyńskim średnia wielkość stada bydła w gospodarstwie wynosiła 17 sztuk i był to już chów towarowy, np. w woj. leszczyńskim chów towarowy bydła (stada o wielkości 11 i powyżej sztuk) prowadziło 2,8% (221) gospodarstw, w których koncentrowało się 24,6% (34195 sztuk) stada, a więc średnio na gospodarstwo przypadało 154,7 sztuk.

W ramach pogłowia bydła zmalało również o 25,6% (1279 tys. sztuk) stado krów, osiągając w 1994 r. wielkość 3715 tys. sztuk i był to stan z 1948 r.

Malejącemu stadu krów nie towarzyszył wzrost mleczności. W 1994 r. średnioroczny udój od krowy wynosił 3121 litrów i był niższy niż na początku lat dziewięćdziesiątych (3151 litrów w 1990 r.). Było to wynikiem likwidacji stada krów wysokomlecznych w byłych gospodarstwach państwowych, w których średnioroczny udój wynosił 4035 litrów mleka od sztuki.

Spadek pogłowia krów, podobnie jak i bydła był zróżnicowany regionalnie. Najwyższy spadek, powyżej 45%, nastąpił na terenach zachodnich i północno-zachodnich, np. w woj. koszalińskim o 67,0% (34,7 tys. sztuk), spowodowany, tak likwidacją stada w byłych gospodarstwach państwowych, jak też ograniczeniem lub nawet zaprzestaniem chowu w wielu gospodarstwach indywidualnych. Na terenach środkowej, południowej i wschodniej Polski pogłowiu krów zmalało o 15-25%, od 15,6% w woj. siedleckim (ubyło 39,1 tys. sztuk) do

23,6% w krośnieńskim (ubyło 20,5 tys. sztuk). Najniższy spadek, do 15% nastąpił w woj. białostockim, łomżyńskim, ostrołęckim i nowosądeckim, gdzie ubyło od 0,6% (900 sztuk) w woj. łomżyńskim, do 12,7% (18,1 tys. sztuk) w nowosądeckim. W wielkościach bezwzględnych średnio w skali kraju na 100 ha użytków rolnych ubyło 6,4 sztuk krów, od 0,0 sztuk w woj. łomżyńskim do 10,7 w koszańskim i 13,7 sztuk w bielskim.

W 1994 r. na 100 ha użytków rolnych przypadało średnio 19,9 sztuk krów, od 7,0 sztuk w woj. śląskim do 34,3 w łomżyńskim i 48,7 sztuk w woj. nowosądeckim. Najniższa obsada, poniżej 10 sztuk na 100 ha UR występowała na terenach zachodnich, północnych i w woj. warszawskim, najwyższa zaś, powyżej 30 sztuk w północno-wschodniej Polsce i w woj. tarnowskim i nowosądeckim (ryc. 21).

W 1994 r. chów krów prowadzony był w 45,9% (931,7 tys.) gospodarstw indywidualnych (w 1990 r. w 70,5% gospodarstw) wykazując znaczne zróżnicowanie przestrzenne, od 11,1% gospodarstw w woj. katowickim, do 73,6% w łomżyńskim. Aż 18,9% gospodarstw posiadało zaledwie 1 krowę (w 1990 r. 11,1% gospodarstw), od 6,0% w woj. katowickim do 37,0% w krośnieńskim. Natomiast stada krów o charakterze towarowym (11 i powyżej sztuk) posiadało zaledwie 0,3% gospodarstw (w 1990 r. 6,3%), w których koncentrowało się 5,7% (189,1 tys. sztuk) krów, od 0,1% gospodarstw skupiających 0,6% pogłowia krów w woj. kieleckim, do 3,2% gospodarstw skupiających 13,6% pogłowia w łomżyńskim.

W 1994 r. nie prowadziło chowu krów 54,1% gospodarstw i w stosunku do 1990 r. nastąpił znaczny wzrost (29,5% gospodarstw w 1990 r.), zaś zróżnicowanie przestrzenne wynosiło od 26,4% gospodarstw w woj. łomżyńskim, do 88,9% nie prowadzących chowu w woj. katowickim.

W rolnictwie indywidualnym w 1994 r. średnio na gospodarstwo prowadzące chów przypadało 3,7 sztuk krów, od poniżej 3 sztuk w gospodarstwach na terenach środkowej i południowej Polski, (np. w woj. tarnobrzeskim 2,1 sztuk), a więc był to w większości chów tradycyjny, a produkcja mleka w wysokim stopniu przeznaczona była na samozaopatrzenie, do powyżej 8 krów w Wielkopolsce, na Żuławach, Warmii i Mazurach, (np. w woj. olsztyńskim 8,7 sztuk na gospodarstwo), a więc był to już chów o charakterze towarowym.

Wraz z malejącym pogłowiem bydła, w tym też krów i produkcji (mięsa i mleka), coraz bardziej pierwszoplanowe miejsce tak pod względem liczebności stada, jak i wielkości produkcji zajmowała trzoda chlewna. W latach 1989-1994 sytuacja w chowie trzody chlewnej kształtowała się nieco inaczej niż bydła. W latach 1989-1992 nastąpił znaczny wzrost pogłowia trzody chlewnej, o 17,3% (3251 tys. sztuk) z 18835 tys. do 22086 tys. sztuk. W 1993 r. pogłowiu trzody zmalało o 14,6% (3226 tys. sztuk), do 18860 tys., a w 1994 r. nastąpił ponowny wzrost o 1,0% (607 tys. sztuk) do 19467 tys. W sumie w latach 1989-1994 pogłowiu trzody chlewnej wzrosło o 3,4% (632 tys.) osiągając wielkość z 1990 r. (19426 tys. sztuk).

Zachodzące zmiany spowodowane były w znacznym stopniu malejącą opłacalnością chowu i produkcji, zasobami pasz własnych i z importu i rosnącymi ich cenami. Znaczny

wpływ na zachodzące zmiany, zwłaszcza na ziemiach zachodnich i północnych miało malejące stado trzody w byłych gospodarstwach państwowych, a w latach następnych wzrost pogłowia w rolnictwie indywidualnym, głównie w gospodarstwach prowadzących chów o charakterze wielkostadnym - towarowym. W rezultacie w latach 1989-1994 na terenach zachodnich i północnych nastąpił wysoki, o ponad 30, a nawet 40% spadek pogłowia spowodowany likwidacją stada w byłych gospodarstwach państwowych, np. w woj. koszalińskim spadek o 49,1%. Natomiast w Wielkopolsce, na Zachodnim Mazowszu i środkowo-wschodniej Polsce nastąpił wzrost, największy, o ponad 30% w Wielkopolsce i w woj. toruńskim, wrocławskim i zamojskim, np. w woj. zamojskim wzrost pogłowia o 45,9%, leszczyńskim o 44,3%, a toruńskim o 45,7%. W ujęciu przestrzennym zmiany w pogłowie trzody chlewnej wynosiły od -49,5% w woj. koszalińskim, do +45,7% w toruńskim.

Zmianie uległa również obsada trzody chlewnej na 100 ha użytków rolnych. W 1994 r. najniższa obsada, poniżej 60 sztuk występowała na terenach północno-wschodnich, południowych (woj. karpackie i sudeckie) i w woj. warszawskim. Najwyższa obsada, powyżej 140 sztuk występowała natomiast w Wielkopolsce i w woj. bydgoskim, toruńskim i wrocławskim, tworząc rejon intensywnego chowu, zaś zróżnicowania na 100 ha UR wynosiły od 23,8 sztuk w woj. krośnieńskim (w stosunku do 1989 r. na 100 ha UR ubyło 10,9 sztuk), do 285,5 sztuk w leszczyńskim (w stosunku do 1989 r. na 100 ha UR przybyło 85,5 sztuk), (ryc. 22).

W latach 1989-1994 w chowie trzody chlewnej w gospodarstwach indywidualnych wystąpiły dwie odmienne tendencje. Z jednej strony dalsze wycofywanie z chowu, zwłaszcza na południu kraju i w gospodarstwach małych obszarowo, z drugiej natomiast powolna koncentracja w gospodarstwach średnich i dużych w Wielkopolsce, na Kujawach, Ziemi Chełmińskiej, a w mniejszym stopniu na terenach środkowo-wschodniej Polski. Natomiast w byłych gospodarstwach państwowych wraz z ich przejmowaniem przez AWRSP następowała likwidacja chowu trzody.

W 1994 r. chów trzody chlewnej prowadzony był w 42,5% (862,7 tys.) gospodarstw (w 1990 r. w 62,7% gospodarstw), wykazując znaczne zróżnicowanie przestrzenne, od 10,5% gospodarstw w woj. katowickim, do 65,3% w leszczyńskim i 72,2% w łomżyńskim, lecz aż 1/4 gospodarstw miała zaledwie do 3 sztuk świń, od 3,1% gospodarstw w woj. łódzkim do 29,9% w nowosądeckim. Natomiast stada o charakterze towarowym (powyżej 21 sztuk) miało 7,1% gospodarstw prowadzących chów trzody chlewnej (w 1990 r. 5,1% gospodarstw), w których koncentrowało się 62,4% (12147 tys. sztuk) pogłowia, od 0,2% gospodarstw skupiających 14,3% stada w woj. krośnieńskim do 29,0 gospodarstw skupiających 89,8% pogłowia w woj. leszczyńskim. W województwie leszczyńskim 15,0% gospodarstw prowadzących chów trzody miało stada o wielkości powyżej 51 sztuk i skupiały one 69,7% całości pogłowia. Jeszcze większe stada (powyżej 101 sztuk trzody) miało 5,4% gospodarstw, w których koncentrowało się 40,9% całości pogłowia.

W 1994 r. w rolnictwie indywidualnym średnio na gospodarstwo prowadzące chów trzody chlewnej przypadało 22,6 sztuk świń, wykazując znaczne zróżnicowanie przestrzenne.

Na terenach południowo-wschodniej Polski na gospodarstwo przypadało średnio poniżej 10 sztuk (od 3,9 sztuk w woj. nowosądeckim do 8,8 w zamojskim), a więc był to nadal chów o charakterze tradycyjnym, podatny na załamania w koniunkturze i oparty na własnych zasobach paszowych. Natomiast w Wielkopolsce, na Kujawach, Zachodnim Pomorzu i w woj. elbląskim na gospodarstwo przypadało już powyżej 50 sztuk (od 54,5 sztuk w woj. szczecińskim do 90,5 sztuk w pilskim), a więc był to już chów o charakterze towarowym (ryc. 23).

W 1994 r. nie prowadziło chowu trzody chlewnej 57,5% gospodarstw i w stosunku do 1989 r. nastąpił znaczny wzrost (33,3% gospodarstw w 1990 r.), zaś zróżnicowanie przestrzenne wynosiło od 27,7% gospodarstw nie prowadzących chowu w woj. łomżyńskim, do 80,9% w woj. łódzkim. Tak więc trwał powolny proces wycofywania się z tradycyjnego chowu trzody chlewnej w gospodarstwach małych, przy równoczesnym wzroście chowu o charakterze towarowym w gospodarstwach średnich i dużych.

W latach 1989-1994 nastąpiło załamanie w chowie owiec. Jeszcze w 1989 r. pogłowie owiec liczyło 4159 tys. sztuk, a na 100 ha UR przypadało średnio 23,4 sztuk. Najwyższa obsada owiec na 100 ha UR występowała na terenie Karpat, Sudetów, w Wielkopolsce, na Podlasiu i w woj. piotrkowskim, a najniższa na Mazowszu i w woj. wrocławskim, tarnobrzeskim i zamojskim, od 4,3 sztuk w woj. ostrołęckim do 74,6 sztuk w nowosądeckim. Do 1994 r. pogłowie owiec zmalało aż o 81,8% (3643 tys. sztuk), do 760 tys., a na 100 ha UR przypadało już zaledwie 4,1 sztuk, od 0,6 w woj. ostrołęckim do 35,7 sztuk w nowosądeckim. Na znacznych obszarach kraju pogłowie owiec nie przekraczało 3 sztuk na 100 ha UR. Tak znaczny spadek, a w zasadzie załamanie, było wynikiem nieopłacalności chowu i trudności, na jakie napotykali producenci w zbyciu mięsa i wełny. Najwyższy spadek pogłowia owiec nastąpił na terenach zachodniej i północnej Polski w wyniku likwidacji stad w byłych gospodarstwach państwowych. Na pozostałych terenach z tego samego powodu w gospodarstwach indywidualnych. Stąd też w 1994 r. nawet w rejonach uprzednio określanych jako owczarskie, gdzie na 100 ha UR przypadało powyżej 30, a nawet 40 sztuk, w 1994 r. było już poniżej 10 sztuk, a jedynie w woj. nowosądeckim 35,7 sztuk (w 1989 r. 74,6 sztuk na 100 ha UR).

Zróżnicowane zmiany nastąpiły również w wielkości i strukturze produkcji mięsa i spadek produkcji mleka (tab. 6).

Do 1991 r. mimo spadku pogłowia bydła, lecz wzrostu trzody chlewnej o 5,6% rosła produkcja mięsa ogółem (o 176 tys. ton). W latach następnych, głównie w wyniku zmniejszenia się pogłowia trzody chlewnej o 19,5% powoli malała (o 554 tys. ton) produkcja mięsa do 2694 tys. ton i w 1994 r. była niższa o 15,1% (478 tys. ton) niż w 1989 r. i znacznie niższe, o 19,5% (654 tys. ton) niż w 1991 r.

Znaczne zmiany nastąpiły też w strukturze produkowanego mięsa. Po początkowym wzroście spowodowanym wybiciem stada bydła, malała następnie produkcja mięsa wołowego i w 1994 r. była niższa o 44,8% (302 tys. ton) niż w 1989 r. Rosła natomiast do 1992 r. produkcja mięsa wieprzowego, w sumie o 13,8% (250 tys. ton). W latach następnych (1993 i 1994) w wyniku likwidowania stad trzody chlewnej w byłych gospodarstwach

państwowych i wycofywania się z chowu małych i średnich gospodarstw indywidualnych, mimo wzrostu поголівia trzody w gospodarstwach średnich i dużych w Wielkopolsce, na Mazowszu i środkowo-wschodniej Polsce produkcja mięsa wieprzowego zmalała o 16,3% (333 tys. ton). W wyniku zachodzących zmian produkcja mięsa wieprzowego w 1994 r. była niższa o 4,8% (83 tys. ton) niż w 1989 r. (w stosunku do 1992 r. była niższa o 16,1%).

Tabela 6. Produkcja mięsa i mleka w latach 1989-1994
Production of meat and milk in 1989-1994

Wyszczególnienie	1989	1990	1991	1992	1993	1994	Zmiany 89-94
Mięso ogółem w tys.t w wadze poubojowej ciepłej	3172	3325	3348	3211	2954	2694	- 478
w tym: mięso i tłuszcze	2973	3113	3150	3037	2999	2552	- 418
mięso wołowe	675	793	651	492	409	373	- 302
cielęce	45	63	59	54	50	49	+ 4
wieprzowe	1819	1841	2011	2069	1975	1736	- 83
drobiowe	362	332	342	322	288	333	- 33
Mięso w wadze schłodzonej w tys. t	3026	3099	3147	3079	2854	2628	- 398
Mleko w mln litrów	15926	15371	14022	12770	12271	11860	- 4066

Malala natomiast cały czas produkcja mięsa drobiowego i w 1994 r. była niższa o 8,0% (29 tys. ton) niż w 1989 r. W strukturze produkcji mięsa zmalał udział wołowiny, z 21,3% w 1989 r. do 13,8% w 1994 i mięsa drobiowego do 12,3%, wzrósł natomiast wieprzowego z 57,3 do 64,1%.

W produkcji mięsa nastąpiły zróżnicowane regionalnie zmiany. Zmalala ona o ponad 30% na terenach południowo-wschodniej i środkowej Polski. O ile na terenach zachodnich i północnych był to wynik likwidacji chowu w byłych gospodarstwach państwowych, o tyle na pozostałych terenach spowodowane zostało ograniczeniem lub wycofywaniem się z chowu tradycyjnego gospodarstw indywidualnych. W nowych warunkach ekonomicznych chów drobnoskalowy stawał się nieopłacalny. W sumie produkcja mięsa zmalała od 11,1% w woj. radomskim i 19,9% w rzeszowskim do 35,3% w woj. elbląskim i 51,1% w śląskim. Natomiast w Wielkopolsce, na Podlasiu i w woj. łódzkiej, piotrkowskim, toruńskim i zamojskim nastąpił wzrost produkcji mięsa od 1,1% w woj. białkopodlaskim i 16,3% w zamojskim, do 35,5% w piotrkowskim. Był on spowodowany głównie wzrostem produkcji mięsa wieprzowego. Malala natomiast na terenie całego kraju produkcja mięsa wołowego. W wielkościach bezwzględnych produkcja mięsa ogółem zmalała od 5,8 tys. ton w woj. radomskim i 9,5 tys. ton w rzeszowskim, do 21,7 tys. ton w elbląskim i 32,5 tys. ton w śląskim. Wzrosła natomiast od 0,6 tys. ton w woj. białkopodlaskim, do 8,9 tys. ton w zamojskim i 18,3 tys. ton w piotrkowskim.

Zmalała również produkcja mięsa na osobę. W 1994 r. najniższa produkcja mięsa, poniżej 35 kg występowała oprócz aglomeracji miejsko-przemysłowych w Sudetach, a nieco wyższa 35-70 kg na terenach południowej i środkowej Polski. Najwyższa produkcja, powyżej 140, a nawet 175 kg na osobę występowała już tylko w Wielkopolsce, na Zachodnim Mazowszu i w woj. białkopodlaskim, a zróżnicowanie przestrzenne wynosiło od 7,5 kg w woj. warszawskim do 239,7 kg w leszczyńskim (ryc. 24).

O ile w latach 1989-1994 w skali całego kraju produkcja mięsa początkowo rosła, a następnie malała, zaś w ujęciu regionalnym nastąpił jej wzrost lub spadek, o tyle produkcja mleka, tak w skali całego kraju, jak w ujęciu regionalnym cały czas szybciej lub wolniej malała i w 1994 r. była niższa o 25,5% (4060 mln litrów) niż w 1989 r. Był to wynik tak likwidacji stada w byłych gospodarstwach państwowych, jak też wycofywania się z chowu i produkcji mleka gospodarstw indywidualnych. Spowodowane to było niską opłacalnością i trudnościami w zbyciu. Znaczna część zakładów spółdzielczości mleczarskiej przeżywała kryzys, stąd też ograniczany był skup i zalegały one z wypłatą należności za dostarczane mleko. Zmalała również w wyniku wzrostu cen konsumpcja mleka i jego przetworów. Najwyższy spadek produkcji mleka, powyżej 30% nastąpił na terenach zachodniej i północnej Polski i wokół aglomeracji miejsko-przemysłowych, od 32,5% w woj. warszawskim do 56,7% w szczecińskim. Niższy spadek, 10-20 i 20-30% nastąpił na pozostałych terenach. Jedynie w woj. łomżyńskim i zamojskim produkcja mleka nieznacznie wzrosła, lecz na tych terenach spadek pogłowia krów był niewielki i najwcześniej nastąpiła restrukturyzacja spółdzielczości mleczarskiej. Spowodowało to, zwłaszcza w gospodarstwach o większych stadach, wzrost opłacalności produkcji mleka. W sumie zmiany w produkcji mleka wynosiły od +3,1% w woj. łomżyńskim do -56,7% w szczecińskim, a w rezultacie w woj. łomżyńskim wzrosła ona o prawie 14 mln litrów, podczas gdy w szczecińskim zmalała o 191 mln litrów.

Zmalała również produkcja globalna mleka na osobę, z 413 litrów w 1989 r. do 308 w 1994 r. W 1994 r. najniższa produkcja globalna mleka na osobę, poniżej 300, a nawet 150 litrów występowała wokół aglomeracji miejsko-przemysłowych i na terenach zachodniej i północnej Polski, zaś najwyższa, powyżej 600, a nawet 750 litrów w północno-wschodniej Polsce, na Zachodnim Mazowszu i w woj. leszczyńskim, sieradzkim, piotrkowskim i zamojskim. Wielkości skrajne wynosiły od 31,9 litrów mleka na osobę w woj. warszawskim, do 1297,8 litrów w łomżyńskim (ryc. 25).

Produkcja towarowa i wyżywienie ludności

W latach 1989-1994 zróżnicowane zmiany nastąpiły w skupie produktów rolnych. Malał cały czas skup scentralizowany, co sugerować mogło o pogarszającej się sytuacji w rolnictwie i gospodarce żywnościowej, a tym samym możliwościach wyżywienia ludności.

Równocześnie rósł skup wolnorynkowy, nie ujmowany w statystyce i w zależności od produktu stanowił on już 20-50% całości skupu.

Skup produktów rolnych (łącznie scentralizowany i wolnorynkowy) w skali całego kraju w poszczególnych latach wykazywał pewne wahania, spowodowane spadkiem produkcji, lecz poza mlekiem i mięsem nie uległ większym zmianom (tab. 7).

Tabela 7. Skup scentralizowany wybranych produktów w latach 1989-1994
Centralized purchase of the chosen products in 1989-1994

Produkty w tys. ton	1989	1990	1991	1992	1993	1994	Zmiany 89-94
Zboża	4565	6385	4598	3769	4099	4192	-373
Ziemniaki	4810	3313	1548	1118	1556	883	-3927
Warzywa	935	733	560	322	336	340	-595
Owoce	1162	840	656	788	812	600	-562
Zywiec-mięso	2073	1778	1533	1418	1257	1138	-935
Mleko	11384	9828	7844	6854	6682	6269	-5115
Jaja	1848	791	504	455	462	428	-1420

Znaczne zmiany w skupie produktów rolnych nastąpiły w skali regionalnej. Zmalał i to znacznie skup wszystkich produktów rolnych na terenach zachodniej i północnej Polski, co było wynikiem ograniczenia, a nawet zaprzestania produkcji w byłych gospodarstwach państwowych. Na pozostałych terenach zmiany były już bardziej zróżnicowane i w 1994 r. w stosunku do 1989 r. skup poszczególnych produktów nieznacznie zmalał lub wzrósł. Spowodowane to było tak przyczynami ekonomicznymi (ograniczanie lub wycofanie się z produkcji gospodarstw o tradycyjnych sposobach gospodarowania na skutek nieopłacalności), jak i przyrodniczymi (susza i spadek plonów i produkcji zbóż i ziemniaków) itp. Równocześnie rosły koszty produkcji i w różnym stopniu rosły też ceny żywności, co wymuszało zmiany w konsumpcji.

Wielkość produkcji towarowej poszczególnych produktów to tylko część zagadnienia z zakresu gospodarki żywnościowej. Znacznie ważniejszym jest natomiast problem, w jakim stopniu produkcja towarowa zapewnić może wyżywienie ludności, tak w skali kraju, jak i poszczególnych regionów. Odpowiedź taką uzyskać można poprzez bilanse produkcji i zapotrzebowania ludności na poszczególne produkty żywnościowe. Podstawą ich jest produkcja wybranych produktów roślinnych i zwierzęcych oraz przyjęte normy spożycia. Uzyskane wyniki umożliwiają również wyróżnienie obszarów o nadwyżkach lub niedoborach w zaopatrzeniu ludności, chociaż mogą to być niedobory lub nadwyżki względne. Konsumpcja poszczególnych produktów jest nie tylko zróżnicowana regionalnie, lecz także różna w poszczególnych grupach gospodarstw domowych i w ramach gospodarstw.

Mimo całego szeregu zastrzeżeń uzyskane wyniki uznać można za cenną informację, ukazującą zróżnicowanie przestrzenne i występujące możliwości wyżywienia ludności.²

Produkcja i spożycie zbóż

W roku gospodarczym 1993/94 z ogólnych zasobów zbóż wynoszących 23789 tys. ton (w tym 23077 tys. ton zbiory krajowe i 712 tys. ton import) 56,2% (13371 tys. ton) wykorzystane zostało na pasze, 24,7% (5885 tys. ton) na spożycie, 7,8% (1856 tys. ton) na reprodukcję, 2,2% (541 tys. ton) na zaopatrzenie przemysłu, lecz bez przemysłu młynarskiego i 4,6% (1001 tys. ton) na zwiększenie zapasów. Natomiast 4,6% (1099 tys. ton) wynosiły straty w przechowywaniu i przetwórstwie.

W latach 1989-1994 w zależności od zasobów zbóż, nieco inaczej kształtowało się też ich rozdysponowanie. I tak np. w roku gospodarczym 1990/91 przy ogólnych zasobach zbóż wynoszących 28304 tys. ton, znacznie niższy był import (479 tys. ton), głównie dla celów konsumpcyjnych i komponentów paszowych, a na pasze wykorzystano 63,5% (18 082 tys. ton) zasobów. Natomiast w roku gospodarczym 1992/93, przy znacznie niższych zasobach zbóż wynoszących 22 864 tys. ton, wyższy był import (2033 tys. ton), głównie w celu uzupełnienia niedoboru pasz, na które przeznaczono 59,7% (13 658 tys. ton) zasobów, a więc znacznie mniej niż w 1990/91 roku. Mniejsze zasoby paszowe, mimo importu zbóż, przy równoczesnym spadku opłacalności chowu, spowodowały zmniejszenie pogłowia zwierząt, głównie trzody chlewnej z 22,2 mln sztuk w 1992 r. do 18,9 mln w 1993 r.

Produkcja towarowa zbóż w roku gospodarczym 1993/94 wynosiła 6324 tys. ton (24,4% zbiorów zbóż lub 26,5% zasobów), a więc na osobę przypadało średnio 164 kg zbóż. Spożycie zbóż przez ludność wynosiło 4523 tys. ton, zaś pozostałą reszę (1578 tys. ton) przeznaczono na zwiększenie zapasów (1001 tys. ton), zaopatrzenie przemysłu (541 tys. ton) i eksport (36 tys. ton).

Najniższa produkcja towarowa zbóż na osobę, poniżej 120, a nawet 60 kg, a więc poniżej przyjętych norm spożycia występowała na terenach aglomeracji miejsko-przemysłowych Górnego Śląska, Krakowa, Łodzi, Warszawy i Gdańska, w południowej Polsce i w woj. jeleniogórskim i zielonogórskim. Najwyższa produkcja, powyżej 240, a nawet 300 kg na osobę występowała natomiast w Wielkopolsce, na Śląsku Opolskim, Wschodnim Pomorzu, Zachodnim Mazowszu, na Żuławach, Warmii i Mazurach i woj. środkowo-

²Bilanse spożycia zbóż (przetwory zbożowe w przeliczeniu na zboża) dokonano dla całej ludności zamieszkałej w poszczególnych województwach, gdyż samozaopatrzenie ludności rolniczej, aczkolwiek istnieje, jest niewielkie, zróżnicowane regionalnie i trudne do oszacowania. Dla pozostałych produktów bilanse wykonano dla ludności nierolniczej, chociaż w pewnym stopniu ludność rolnicza zaopatruje się na rynku, zwłaszcza w przetwory mięsne i mleczne, lecz w skali województw jest to trudne do oszacowania. W badaniach przyjęto następujące normy spożycia: zboża 119 kg, ziemniaki 140 kg, mięso 70 kg i mleko (wraz z przetworami mlecznymi) 260 litrów na osobę ludności nierolniczej. W badaniach produkcji roślinnej podstawą jest rok gospodarczy, gdyż produkcja uzyskana w drugiej połowie roku kalendarzowego rzutuje na spożycie ludności i chów zwierząt w pierwszej połowie roku następnego. W produkcji zwierzęcej podstawą był rok kalendarzowy.

wschodniej Polski. Wielkości skrajne wynosiły od 18,4 kg na osobę w woj. łódzkim do 443,4 kg w zamojskim (ryc. 26).

Próba bilansu zbóż (produkcja towarowa i konsumpcja) wykazała, że w roku gospodarczym 1993/94 na terenach aglomeracji miejsko-przemysłowych występowały wysokie niedobory, a w południowej Polsce i w woj. jeleniogórskim i zielonogórskim niedobory w zaopatrzeniu ludności. Na terenach środkowej Polski w zależności od roku występowały natomiast względne nadwyżki lub niedobory zbóż w zaopatrzeniu ludności. Wysokie nadwyżki zbóż w stosunku do potrzeb występowały na Dolnym Śląsku, w Wielkopolsce, na Żuławach, Warmii i Mazurach, na Wschodnim Pomorzu, Zachodnim Mazowszu i w woj. środkowo-wschodnich, a nieco niższe na Zachodnim Pomorzu i w północno-wschodniej Polsce. Tereny te były spichlerzem zbożowym dla reszty kraju, dostarczając zbóż dla potrzeb konsumpcji, przemysłu, a także w pewnym stopniu do przerobu na pasze przemysłowe.

W latach 1989/90-1993/94 produkcja towarowa zbóż i konsumpcja w skali całego kraju wykazywała pewne wahania. Występujące w pewnych latach niedobory zwłaszcza zbóż paszowych kompensowane były importem (w 199/91 r. - 479 tys. ton, w 1992/93 - 2033 tys. ton, w 1993/94 - 712 tys. ton) i posiadanymi rezerwami. Zróżnicowane zmiany nastąpiły natomiast w skali regionalnej. Znaczny spadek produkcji zbóż ogółem i produkcji towarowej nastąpił na terenach zachodniej i północnej Polski, spowodowany ograniczeniem, a nawet zaprzestaniem uprawy i produkcji w byłych gospodarstwach państwowych. Stąd też występujące na tych terenach w 1989 r. znaczne nadwyżki zbóż w zaopatrzeniu ludności poważnie zmalały, np. w woj. koszalińskim o 53,6%, olsztyńskim o 53,5% itp. Na pozostałych terenach spadek produkcji towarowej zbóż był już znacznie mniejszy, np. w woj. pilskim o 7,3%, wrocławskim o 21,4%, białostockim o 15,3% i spowodowany był, przy spadku nawożenia mineralnego i niekorzystnych warunkach pogodowych (susza), spadkiem plonów i produkcji, co przy konieczności zapewnienia pasz własnych dla chowu zwierząt ograniczyło produkcję towarową. Natomiast w Wielkopolsce, na Zachodnim Mazowszu i Podlasiu w stosunku do 1989 r. nastąpił wzrost produkcji towarowej zbóż. Wzrosły też nadwyżki w lokalnym i regionalnym zaopatrzeniu ludności, np. w woj. poznańskim o 29,4%, płockim o 23,3%, bądź białkopodlaskim o 15,2% (Ryc. 26).

Produkcja i spożycie ziemniaków

W roku gospodarczym 1993/94 z ogólnych zasobów ziemniaków wynoszących 36 330 tys. ton, aż 50,1% (18 210 tys. ton) wykorzystano na pasze, 15,6% (5650 tys. ton) na spożycie ludności, 11,3% (4120 tys. ton) na reprodukcję, 4,9% (1770 tys. ton) stanowiło zaopatrzenie przemysłu przetwórstwa ziemniaczanego, a 1,1% (425 tys. ton) wynosił eksport. W przechowywaniu ziemniaków nadal wysokie były straty i ubytki wynoszące 15-17% (w 1993/94 r. - 6155 tys. ton). W poszczególnych latach w zależności od zasobów ziemniaków nieco inaczej kształtowało się ich rozdysponowanie. I tak np. w roku gospodarczym 1992/93 przy zasobach ziemniaków wynoszących zaledwie 23 803 tys. ton, na spisanie

wykorzystano już tylko 43,3% (10 071 tys. ton) zasobów i mimo spadku pogłowia trzody chlewnej niedobór ziemniaków jako pasz zrekompensowany został paszami zbożowymi z importu. Zmalało również, z racji na wzrost cen spożycie ziemniaków przez ludność (5334 tys. ton), a także znacznie mniej przeznaczono dla przemysłu - 2,6% (415 tys. ton) i na eksport - 1,7% (415 tys. ton). Natomiast w roku gospodarczym 1990/91 rozdysponowanie ziemniaków było podobne jak w roku 1993/94. Znacznie wyższy był jednak eksport, który wyniósł 4,2% (1540 tys. ton) zasobów, chociaż wielkość ta przez wielu autorów uznawana jest za zaniżoną, gdyż nie obejmuje eksportu przygranicznego na tereny Białorusi i Ukrainy w tzw. handlu wymiennym towar za towar.

W roku gospodarczym 1993/94 produkcja towarowa ziemniaków (skup scentralizowany i wolnorynkowy) wyniosła 6627 tys. ton, czyli 18,2% całości produkcji, z tego 4433 tys. ton stanowiło zaopatrzenie ludności nierolniczej, 1770 tys. ton surowiec dla przemysłu, a 425 tys. ton wyeksportowano. Tak więc produkcja towarowa ziemniaków na osobę ludności nierolniczej wynosiła 170 kg, zaś przeznaczona na bezpośrednią konsumpcję przez ludność nierolniczą 143 kg na osobę, wykazując przy tym znaczne zróżnicowanie przestrzenne.

Najniższa produkcja towarowa ziemniaków, poniżej 140, a nawet 75 kg na osobę, a więc poniżej przyjętych norm spożycia występowała na terenach aglomeracji miejsko-przemysłowych, w Zachodniej Polsce, na Żuławach i w Karpatach. Najwyższa produkcja powyżej 300, a nawet 400 kg występowała na Podlasiu, Zachodnim Mazowszu i w woj. kaliskim, konińskim, sieradzkim, zamojskim i chełmskim. Występujące zróżnicowania wynosiły od 34,9 kg w woj. łódzkim do 1009,5 kg w łomżyńskim (ryc. 27).

Próba bilansu wykazała, że w roku gospodarczym 1993/94 na terenach aglomeracji miejsko-przemysłowych występowały wysokie niedobory, a w zachodniej Polsce, Karpatach i woj. olsztyńskim niedobory, bądź względne niedobory w zaopatrzeniu ludności nierolniczej w ziemniaki. O ile na terenach większości województw zachodnich i północnych były one wynikiem zmniejszenia się powierzchni uprawy i produkcji ziemniaków w byłych gospodarstwach państwowych, a w Sudetach były to niedobory rzeczywiste, to w Karpatach były to niedobory względne w zaopatrzeniu ludności. Wysokie nadwyżki ziemniaków w zaopatrzeniu ludności nierolniczej występowały na Podlasiu, Zachodnim Mazowszu i w woj. kaliskim, konińskim, sieradzkim. Były to zagłębienia ziemniaczane zaopatrujące ludność w aglomeracjach miejsko-przemysłowych, a także przemysł przetwórczy.

W latach 1989/90-1993/94 w produkcji towarowej i konsumpcji nastąpiły niewielkie zmiany, chociaż w latach nieurodzaju malał skup, zwłaszcza na zaopatrzenie przemysłu przetwórstwa ziemniaczanego i eksport. Malala natomiast cały czas konsumpcja ziemniaków. Znaczne i zróżnicowane zmiany nastąpiły w skali regionalnej. Bardzo wysoki spadek produkcji towarowej ziemniaków nastąpił na terenach zachodnich i północnych. Stąd też występujące na tych terenach w roku gospodarczym 1989/90 wysokie nadwyżki ziemniaków poważnie zmalały, np. w woj. piłskim o 56,7%, szczecińskim o 76,7%, a koszalińskim aż o 82,0%. Na

pozostałych terenach spadek produkcji towarowej był już znacznie mniejszy, np. w woj. łomżyńskim o 18,8%, radomskim o 12,0% i lubelskim o 1,1% (ryc. 27).

Tak znaczne zmiany były w pewnym stopniu wynikiem malejącej powierzchni uprawy ziemniaków (o 159 tys. ha), a na terenach zachodniej i północnej Polski zaprzestania ich produkcji w byłych gospodarstwach państwowych, lecz głównie spadku plonów i produkcji w wyniku niekorzystnych warunków klimatycznych (susza) w 1994 r. Podobna sytuacja wystąpiła również w 1992 r., powodując wzrost cen detalicznych ziemniaków.

Produkcja i spożycie warzyw

W latach 1989/90-1993/94 nadzwyczaj stabilna była produkcja warzyw wynosząc 5436 tys. ton w 1990 r. i 5369 tys. ton w 1994 r. (w tym 262 tys. ton warzyw pod osłonami). Jedynie w 1992 r. w wyniku niesprzyjających warunków klimatycznych (susza), nastąpił spadek produkcji o 17,1%, do 4509 tys. ton. Ponad 85% produkcji warzyw przeznaczają się na konsumpcję bezpośrednią i w postaci przetworzonej, a także znaczący eksport.

W uprawie i produkcji warzyw od lat przeważa gospodarka rynkowa, a udział skupu scentralizowanego był niewielki i systematycznie malał z 925 tys. ton w 1989 r. do 340 tys. ton w 1994 r. Mimo, że warzywa uprawiane są na terenie całego kraju, tym niemniej występuje ich rejonizacja, a zmiany w produkcji poza latami nietypowymi były niewielkie, gdyż o jej wielkości decydował popyt rynku krajowego i możliwości eksportu.

W roku gospodarczym 1993/94 produkcja towarowa warzyw wynosiła 4211 tys. ton i stanowiła ponad 3/4 (75,7%) całości produkcji. Tak więc na osobę ludności nierolniczej przypadło 133 kg warzyw, a więc znacznie więcej, niż przyjęte normy spożycia. Konsumpcja przez ludność nierolniczą wynosiła natomiast 3220 tys. ton, a pozostała reszta to zaopatrzenie przemysłu przetwórstwa owocowo-warzywniczego i znaczny eksport.

Najniższa produkcja towarowa warzyw, poniżej 120, a nawet 80 kg na osobę ludności nierolniczej w 1994 r. poza aglomeracjami miejsko-przemysłowymi (z wyjątkiem warszawskiej) występowała na terenach południowej i północno-wschodniej Polski. Natomiast najwyższa produkcja, powyżej 200, a nawet 240 kg na terenach nielicznych województw środkowej i wschodniej Polski, a więc w rejonach warzywniczych, warszawskim, kieleckim, lubelskim i rzeszowskim, a nieco niższe, 160-200 kg w Wielkopolsce. Na terenach tych koncentrował się też przemysł przetwórstwa warzyw. Produkcja towarowa warzyw na osobę ludności nierolniczej w 1994 r. wynosiła od 32,2 kg w woj. jeleniogórskim do 378,3 kg w skierniewickim (ryc. 28).

Wśród produkowanych w Polsce warzyw wysoki jest nadal udział kapusty i w skali kraju wynosił on 31,3%, wykazując jednak znaczne zróżnicowanie przestrzenne, od 12,1% w woj. leszczyńskim, do 44,5% w białostockim i 52,2% w nowosądeckim, a więc na obszarach, gdzie występują niedobory w zaopatrzeniu ludności w warzywa, a głównym jest kapusta.

Próba bilansu produkcji towarowej i konsumpcji warzyw wykazała, że na terenach aglomeracji miejsko-przemysłowych (z wyjątkiem warszawskiej) występowały wysokie

niedobory, a w południowej i północno-wschodniej Polsce niedobory w zaopatrzeniu ludności. Niejednokrotnie mogły to być niedobory względne, gdyż konsumpcja warzyw wykazuje znaczne zróżnicowania regionalne. Wysokie nadwyżki warzyw występowały natomiast w środkowej Polsce, od Płocka po Kielce i Rzeszów i w woj. lubelskim i chełmskim, a nieco niższe w Wielkopolsce (ryc. 28). Tereny te były głównym zagłębieniem uprawy i produkcji warzyw, tak na zaspokojenie potrzeb ludności w innych częściach kraju, zaopatrzenie przemysłu i na eksport.

W latach 1989-1994 w produkcji towarowej warzyw, jak i występujących nadwyżkach i niedoborach w zaopatrzeniu (wyjątkiem był 1992 r.) nie nastąpiły istotne zmiany, nastąpił natomiast wzrost konsumpcji.

Produkcja i spożycie mięsa

W 1994 r. z ogólnych zasobów mięsa wynoszących 2694 tys. ton w wadze poubojowej ciepłej (w tym 34 tys. ton z importu) ponad 500 tys. ton wynosiło samozaopatrzenie ludności rolniczej. Produkcja towarowa mięsa wynosiła więc 2194 tys. ton (81,6% całej produkcji), z czego prawie połowa (49,1%) zakupiona została od producentów na wolnym rynku. Tak więc produkcja towarowa mięsa na osobę ludności nierolniczej wynosiła 70,4 kg i była niższa niż w 1990 r. (83,1 kg na osobę), wykazując znaczne zróżnicowanie przestrzenne. Najniższa produkcja towarowa, poniżej 70, a nawet 35 kg na osobę ludności nierolniczej, a więc poniżej przyjętych norm spożycia, poza aglomeracjami miejsko-przemysłowymi Górnego Śląska, Krakowa, Łodzi, Warszawy i Gdańska występowała na terenach zachodniej i południowej Polski. Najwyższa produkcja, powyżej 140, a nawet 175 kg występowało natomiast w Wielkopolsce, na Zachodnim Mazowszu, Podlasiu i w woj. toruńskim i zamojskim, a więc tam, gdzie przeważał towarowy chów zwierząt, tak bydła, a przede wszystkim trzody chlewnej. Wielkości skrajne produkcji towarowej mięsa na osobę ludności nierolniczej wynosiły od 6,3 kg w woj. warszawskim, do 295,9 w leszczyńskim (ryc. 29).

Próba bilansu produkcji towarowej mięsa i spożycia przez ludność nierolniczą wykazała, że w 1994 r. na terenach aglomeracji miejsko-przemysłowych i w woj. sudeckich występowały wysokie niedobory, zaś w zachodniej i północnej Polsce niedobory w zaopatrzeniu ludności. Na terenach niektórych województw, mogły to być niedobory względne, na innych zaś występować mogły względne nadwyżki, zwłaszcza, że część ludności rolniczej zaopatrywała się również w pewnym stopniu w przetwory mięsne na rynku. Wysokie nadwyżki w zaopatrzeniu ludności nierolniczej w mięso (i jego przetwory) występowały w Wielkopolsce, na Zachodnim Mazowszu i Podlasiu oraz w woj. toruńskim i zamojskim, a nieco niższe w północno-wschodniej Polsce (ryc. 29).

W latach 1989-1994 w produkcji mięsa nastąpiły znaczne zmiany, spowodowane tak malejącym pogłowiem bydła, jak i wzrostem, a następnie spadkiem trzody chlewnej. W sumie jednak nastąpił w tym czasie spadek produkcji mięsa o 478 tys. ton. O ile w latach 1989-1991

miał miejsce wzrost produkcji towarowej mięsa do 2848 tys. ton, spowodowany mimo spadku pogłowia bydła wzrostem stada trzody chlewnej, o tyle w latach następnych produkcja mięsa malała i w 1994 r. była niższa o 654 tys. ton niż w 1991 r. Spowodowane to było spadkiem pogłowia trzody chlewnej. W strukturze produkcji zmalała też o 53% produkcja mięsa wołowego i nieznacznie o 6,1% wieprzowego.

Znaczne i zróżnicowane zmiany, tak wzrost, jak i spadek produkcji towarowej mięsa wystąpiły w ujęciu regionalnym. Na terenach zachodniej i północnej Polski zanotowano wysoki spadek produkcji, spowodowany tak likwidacją chowu i produkcji zwierzęcej w byłych gospodarstwach państwowych, jak również jego ograniczeniem w gospodarstwach indywidualnych, np. w woj. olsztyńskim spadek o 29,9%, koszalińskim o 44,1% itp. Natomiast w woj. pilińskim, gdzie w 1990 r. udział sektora publicznego, głównie gospodarstw państwowych w powierzchni użytków rolnych wynosił 37,0%, mimo przejścia byłych gospodarstw państwowych przez AWRSP i likwidacji chowu zwierząt nastąpił w tym czasie niewielki wzrost, o 0,5% produkcji towarowej mięsa. Spowodowane to było przejściem przez holding H. Stokłosy gospodarstw państwowych, a następnie ukierunkowanie na produkcję pasz i chów zwierząt, głównie dla własnego przetwórstwa.

Znacznie niższy spadek produkcji towarowej mięsa miał miejsce w południowej i wschodniej Polsce, np. w woj. kieleckim o 15,2%, białostockim o 11,2%, a siedleckim o 5,5%. Było to wynikiem wycofania się z chowu zwierząt rolników o tradycyjnych sposobach gospodarowania. Natomiast w Wielkopolsce, na Zachodnim Mazowszu i w woj. toruńskim, piotrkowskim, zamojskim i tarnowskim produkcja towarowa mięsa wzrosła od 2,5% w woj. toruńskim i 5,8% w leszczyńskim, do 23,9% w płockim. Spowodowane to było mimo malejącego stada bydła wzrostem pogłowia trzody chlewnej, głównie w gospodarstwach o charakterze towarowym, w wyniku opłacalności produkcji.

W 1994 r. w stosunku do 1989 r. zmalały nadwyżki mięsa w zaopatrzeniu ludności na terenach zachodniej, północnej i wschodniej Polski, wzrosły natomiast w Wielkopolsce, na Zachodnim Mazowszu i w woj. toruńskim, piotrkowskim, zamojskim i tarnowskim. Uznać to więc można za pozytywny objaw, świadczący o dokonujących się przemianach w chowie i opłacalności produkcji, zwłaszcza o charakterze towarowym.

Produkcja i spożycie mleka

Z ogólnych zasobów mleka wynoszących w 1994 r. 12 061 mln litrów, na spożycie przeznaczono 10 447 mln, z czego 2873 mln wynosiło samozaopatrzenie ludności rolniczej.

Produkcja towarowa mleka wynosiła 7574 mln litrów, z czego 699 mln jako przetwory wyeksportowano, a na spożycie ludności nierolniczej jako mleko i jego przetwory pozostało 6875 mln litrów. Na osobę przypadało więc 240,4 litrów i było to aż o 40,2% (402,0 litry w 1989 r.) mniej niż w 1989 r.

W gospodarce mlekiem przeważał nadal skup scentralizowany i w 1994 r. stanowił 82,8% całości skupu (6269 mln litrów). Produkcja towarowa mleka w 1994 r. była niższa o

41,3% (3446 mln litrów) niż w 1989r. i gdyby nie równoczesny spadek konsumpcji, tak mleka jak i jego przetworów nie zaspokajałyby w pełni zapotrzebowania ludności. Najniższa produkcja mleka na osobę ludności nierolniczej, poniżej 260, a nawet 140 litrów, a więc poniżej przyjętych norm spożycia, poza aglomeracjami miejsko-przemysłowymi występowała na terenach zachodniej i południowej Polski, a więc na terenach, gdzie spadek pogłowia krów był największy (tereny zachodnie) i najniższa była towarowość mleka (tereny południowe). Najwyższa produkcja, powyżej 560, a nawet 700 litrów na osobę występowała na terenach północno-wschodniej Polski, Mazowsza i w woj. sieradzkim i zamojskim. Tereny te zaopatrywały w mleko i jego przetwory obszary o niedoborach. Zróżnicowanie produkcji towarowej mleka na osobę ludności nierolniczej wynosiło od 29,9 litrów w woj. warszawskim do 1813,2 litrów w łomżyńskim (ryc. 30).

Próba bilansu produkcji i spożycia mleka (mleka i jego przetworów) przez ludność nierolniczą wykazała, że w 1994 r. na terenach aglomeracji miejsko-przemysłowych występowały wysokie niedobory, zaś zachodniej i południowej Polski niedobory w zaopatrzeniu ludności w mleko. Mogły to być niedobory względne, zwłaszcza na terenach południowej Polski, gdzie wysoka była obsada krów na 100 ha UR, lecz niski skup mleka. I tak na przykład w województwie nowosądeckim pogłowie krów na 100 ha UR wynosiło 48,7 sztuk, produkcja globalna mleka 333,5 mln litrów, podczas gdy skup obejmował zaledwie 1/3 (29,6%) całości produkcji. Wysokie nadwyżki występowały natomiast w północno-wschodniej Polsce, na Podlasiu, Mazowszu i w woj. sieradzkim i zamojskim, a nieco niższe na Żuławach, Warmii i Mazurach i w południowej Wielkopolsce (ryc. 30). Z terenów tych według materiałów Państwowej Inspekcji Sanitarnej pochodzi też najlepsze jakościowo mleko, a udział bezklasowego nie przekraczał 5%, np. w woj. leszczyńskim wynosił 3,4%. Natomiast na terenach północno-wschodnich udział mleka bezklasowego był nieco wyższy, nie przekraczał jednak 20%, np. w woj. białostockim wynosił 7,8%, ciechanowskim 11,6%, a łomżyńskim 19,1%, podczas gdy średnia krajowa wynosiła 27,0%. Jest to mleko zanieczyszczone biologicznie i chemicznie i *de facto* nie nadające się do konsumpcji. Najbardziej zanieczyszczone mleko pochodziło z terenów południowej Polski, gdzie jego udział przekraczał 90% całości skupu, np. w woj. tarnowskim 90,0%, tarnobrzeskim 93,6%, a kieleckim 91,1% itp., a więc wszędzie tam, gdzie przeważają gospodarstwa małe, o małych stadach i tradycyjnym chowie.

W latach 1989-1994 produkcja mleka ogółem zmalała o 25,5% (4060 mln litrów) z 15 926 do 11 860 mln litrów, zmalała też o 41,3% (3446 mln litrów) produkcja towarowa mleka, a także o 40,3% produkcja mleka na osobę ludności nierolniczej, z 402 do 240 litrów.

Spadek produkcji był zróżnicowany regionalnie, a najwyższy, powyżej 30, a nawet 40% nastąpił na terenach zachodniej i północnej Polski. W rezultacie występujące na tych terenach w 1989 r. niewielkie niedobory uległy pogłębieniu. W 1994 r. obszary te stały się deficytowymi w zaopatrzeniu ludności nierolniczej w mleko. Zmalały również występujące uprzednio (w 1989 r.) wysokie nadwyżki mleka na terenach północno-wschodniej Polski, Mazowsza, Podlasia i środkowo-wschodniej Polski. Tym niemniej występujące nadwyżki

mleka były nadal znaczne. Na terenach województw zamojskiego, białostockiego i ostrołęckiego spadek produkcji był niewielki, do 10% np. w woj. zamojskim o 1,7%. Jedynie w woj. łomżyńskim nastąpił w tym czasie niewielki wzrost, o +3,1%, lecz restrukturyzacja przemysłu mleczarskiego nastąpiła tu najwcześniej, a w rezultacie stopień towarowości mleka wzrósł do 90% (ryc. 31).

Zmiany spożycia niektórych artykułów żywnościowych

Bilanse produkcji i zapotrzebowania na wybrane produkty żywnościowe (zboża, ziemniaki, warzywa, mięso, mleko itp.) ukazują w przybliżeniu możliwości wyżywienia ludności, występujące zróżnicowanie przestrzenne oraz nadwyżki i niedobory w zaopatrzeniu, a także zmiany jakie nastąpiły w latach 1989-1994.

Prowadzone przez GUS badania budżetów gospodarstw domowych wykazały, że spożycie artykułów żywnościowych jest nie tylko zróżnicowane przestrzennie, lecz także różne w poszczególnych grupach społeczno-ekonomicznych, a w ramach gospodarstw zróżnicowane w zależności od liczby osób i uzyskiwanych dochodów. Badania wykazały również, że w latach 1989-1994 w spożyciu niektórych artykułów żywnościowych nastąpiły zmiany, niekiedy nawet znaczne.

W 1994r. najwyższym spożyciem niektórych produktów żywnościowych charakteryzowały się gospodarstwa domowe rolników, emerytów i rencistów. W gospodarstwach domowych rolników, w stosunku do pozostałych, najwyższe było spożycie na osobę pieczywa (104,6 kg), mąki (28,1 kg), mięsa i jego przetworów (73,6 kg), a następnie mleka (130,0 litrów), śmietany (10,4 litrów), jaj (222,5 sztuk) i cukru (38,3 kg). W gospodarstwach emerytów i rencistów najwyższe było spożycie makaronów (4,0 kg), kasz, ryżu i płatków zbożowych (10,1 kg), ziemniaków (140,8 kg), warzyw i przetworów (87,7 kg), tłuszczu roślinnych (14,3 kg), masła (5,2 kg) i serów (11,8 kg).

Najniższe spożycie na osobę występowało natomiast w gospodarstwach robotniczych i pracowniczych nierobotniczych. W gospodarstwach robotniczych w stosunku do pozostałych najniższe było spożycie kasz (4,2 kg), owoców i przetworów (34,8 kg), warzyw i przetworów (57,5 kg), mięsa (53,0 kg), a następnie masła (3,7 kg), śmietany (4,8 kg), serów (7,6 kg), jaj (148,2 sztuk) i cukru (20,6 kg). Natomiast w gospodarstwach pracowniczych nierobotniczych najniższe było spożycie pieczywa (76,4 kg), mąki (10,6 kg), ziemniaków (74,4 kg) i mleka (65,8 litrów), a równocześnie najwyższe spożycie owoców i ich przetworów (52,2 kg).

Tak więc w poszczególnych grupach gospodarstw domowych występowały różne modele konsumpcji, będące wynikiem zakorzenionych tradycji, zasobów finansowych i ponoszonych kosztów utrzymania, a w pewnym stopniu również wynikiem racjonalnego żywienia. Stąd też w gospodarstwach domowych rolników było i jest wysokie spożycie artykułów żywnościowych pochodzących z samozaopatrzenia, pieczywa, mąki, kasz, warzyw, mięsa i jego przetworów, mleka, śmietany i jaj. Natomiast w gospodarstwach emerytów i rencistów wysokie spożycie makaronów, kasz, ziemniaków, warzyw, tłuszczów roślinnych i

serów było wynikiem dostosowania konsumpcji do cen żywności i posiadanych funduszy, a w pewnym stopniu również racjonalnego, wynikającego z wieku żywienia. Spożycie artykułów żywnościowych w gospodarstwach pracowniczych nierobotniczych jest chyba w obecnych czasach najbardziej zbliżone do lansowanych modeli zdrowego żywienia (owoce, warzywa, tłuszcze roślinne, sery itp.). Niska konsumpcja w gospodarstwach robotniczych wymuszona jest natomiast zasobami finansowymi i w stosunku do większości artykułów żywnościowych najniższa (kasze, owoce, warzywa, mięso, sery, jaja) lub niska (pieczywo, mąka, ziemniaki itp.). Spożycie w gospodarstwach robotniczo-rolniczych jest wypadkową między konsumpcją w gospodarstwach robotniczych i rolniczych (tab. 8).

Przedstawione spożycie niektórych artykułów żywnościowych prezentuje jednak wielkości uśrednione. Między poszczególnymi grupami gospodarstw domowych, a zwłaszcza w ramach nich w zależności od liczby osób i uzyskiwanych dochodów na członka rodziny, w konsumpcji występują znaczne różnice. Największe różnice występują w gospodarstwach domowych rolniczych, robotniczo-chłopskich oraz emerytów i rencistów i te grupy są najbardziej zróżnicowane pod względem uzyskiwanych dochodów, co rzutuje rzecz jasna na wielkość konsumpcji.

W gospodarstwach rolniczych, przy średnim spożyciu pieczywa wynoszącym 104,6 kg na osobę zróżnicowanie w zależności od liczby osób w gospodarstwie i uzyskiwanych dochodów wynosiło od 96,7 do 170,8 kg, ziemniaków od 106,2 do 185,8 kg, mięsa od 56,9 do 132,0 kg, mleka od 108,2 do 195,1 litrów, jaj od 176,6 do 435,1 sztuk, i cukru od 31,6 do 62,9 kg. Im większa była liczba osób w gospodarstwie, tym mniejsza była też konsumpcja. Wysokie spożycie cukru tłumaczyć można jego wykorzystaniem przy produkcji przetworów owocowych (soki, kompoty, dżemy), jak również do innych celów konsumpcyjnych. W gospodarstwach robotniczo-rolniczych, które pod względem konsumpcji są modelem wypadkowym między rolniczymi i robotniczymi, największe różnice występowały w spożyciu owoców, od 27,6 do 74,3 kg na osobę, warzyw od 62,4 do 154,9 kg, mięsa od 52,2 do 105,5 kg, mleka od 108,4 do 173,6 litrów, jaj od 164,0 do 326,4 sztuk i cukru od 26,3 do 44,6 kg. Były one wynikiem większego lub mniejszego powiązania z prowadzonym gospodarstwem rolnym, którego produkcja przeznaczona była w wysokim stopniu na własne zaopatrzenie.

W pozostałych grupach gospodarstw domowych różnice w spożyciu występowały również, lecz nie były już tak znaczne. W gospodarstwach emerytów i rencistów przy średnim spożyciu pieczywa wynoszącym 99,4 kg na osobę zróżnicowanie wynosiło od 89,3 do 107,4 kg, ziemniaków od 89,4 do 165,5 kg, warzyw od 50,9 do 104,3 kg, zaś mięsa od 41,4 do 79,8 kg, mleka od 79,2 do 140,8 litrów itp. Występujące różnice były wynikiem, tak liczby osób w gospodarstwie, posiadanych zasobów finansowych (emerytury lub renty), jak też dodatkowych źródeł dochodów. W gospodarstwach pracowniczych różnice w spożyciu były niewielkie, np. pieczywa od 71,4 do 84,6 kg na osobę, ziemniaków od 65,2 do 93,2 kg, mleka od 60,7 do 75,6 litrów, a nieco większe w spożyciu warzyw, od 43,1 do 70,0 kg, owoców od 37,6 do 85,6 kg, mięsa od 43,1 do 72,0 kg, serów od 8,2 do 19,8 kg, jaj od 130,2 do 219,7 sztuk i

Tabela 8. Spożycie niektórych artykułów żywnościowych w gospodarstwach domowych w 1994 r.
i zróżnicowanie w ramach gospodarstw

Consumption of some food products in households in 1994 and differentiation within the households

Produkty	Gospodarstwa domowe														
	Robotnicze			Nierobotnicze			Robotniczo-rolnicze			Rolnicze			Emerytów i rencistów		
	1994	min	max	1994	min	max	1994	min	max	1994	min	max	1994	min	max
Pieczywo	86,5	83,0	117,2	76,4	71,4	84,6	98,3	89,4	140,8	104,6	96,7	170,8	99,4	89,3	107,4
Mąka	12,0	11,3	18,2	10,6	9,6	12,5	24,1	22,2	37,7	28,1	21,0	55,1	22,3	16,4	26,8
Makaron	2,8	2,0	5,5	2,8	1,7	6,1	1,8	1,4	3,7	1,8	1,4	7,4	4,0	2,0	6,1
Kasza, ryż, płatki	4,2	3,6	6,8	4,5	1,9	6,1	6,5	5,4	12,7	6,5	4,4	15,1	10,1	4,7	15,7
Ziemniaki	86,0	79,6	121,7	74,4	65,2	93,2	116,7	107,8	152,2	121,4	106,2	185,8	140,8	89,4	164,5
Owoce i przetwory	34,8	25,2	56,5	52,2	37,0	85,6	37,8	27,6	74,5	40,6	32,1	55,4	49,8	25,2	66,4
Warzywa i przetwory	57,5	47,5	88,6	65,2	43,1	70,0	75,6	62,4	154,9	83,0	65,6	154,6	87,7	50,9	104,3
Mięso ogółem	53,0	40,4	83,9	56,2	43,1	72,0	62,8	52,2	105,5	73,6	56,9	132,0	68,4	41,4	79,8
Tłuszcz roślinny	10,6	9,6	15,0	9,8	8,3	13,3	9,6	7,2	16,8	9,6	7,6	16,9	14,3	9,0	19,2
Masło	3,7	2,8	7,2	4,5	4,0	6,4	4,3	3,8	6,1	4,5	3,7	7,3	5,2	3,5	7,3
Mleko	66,7	60,6	95,4	65,8	60,7	75,6	117,6	108,4	173,6	130,0	108,2	195,1	111,0	79,2	140,8
Śmietana	4,8	3,6	5,8	5,8	4,6	7,6	10,1	9,0	14,8	10,4	7,9	17,2	7,8	4,8	9,7
Sery	7,6	5,5	11,0	11,0	8,2	19,8	10,6	9,1	15,2	9,6	7,4	15,0	11,8	7,1	15,5
Jaja	148,2	112,8	162,0	162,0	130,2	219,7	197,9	164,0	326,4	222,5	174,6	435,1	208,9	134,9	263,5
Cukier	20,6	19,6	25,1	25,1	22,8	35,0	29,8	26,3	44,6	38,3	31,6	62,9	31,7	27,2	45,7

cukru od 22,8 do 35,0 kg na osobę. Były one głównie wynikiem posiadanych zasobów finansowych i zmieniających się modeli konsumpcji.

Natomiast w gospodarstwach domowych robotniczych, które w stosunku do pozostałych charakteryzowały się najniższą konsumpcją większości artykułów żywnościowych, zróżnicowanie w spożyciu było znaczne, np. owoców, przy średniej dla tej grupy wynoszącej 34,8 kg na osobę wynosiło od 25,2 do 56,5 kg, warzyw od 47,5 do 88,6 kg, mięsa od 40,4 do 83,9 kg, mleka od 60,6 do 95,4 litrów, jaj od 112,8 do 242,9 sztuk, a cukru od 19,6 do 28,0 kg itp.

Występujące różnice w konsumpcji we wszystkich grupach gospodarstw domowych świadczą o dużym ich rozwarstwieniu. Jedynie w gospodarstwach domowych rolników, gdzie większość artykułów żywnościowych pochodzi z własnego gospodarstwa, przeważa nadal tradycyjny model konsumpcji (tab. 9).

Badania budżetów gospodarstw domowych³ wykazały, że w latach 1989-1994 nastąpiły znaczne zmiany w spożyciu niektórych artykułów żywnościowych. Są one wynikiem rosnących kosztów utrzymania, chociaż w różnym stopniu dotknęły one poszczególne grupy gospodarstw domowych. Są również w pewnym stopniu wynikiem zmieniającego się modelu konsumpcji. Najpełniej ilustruje to wzrost lub spadek spożycia niektórych artykułów żywnościowych, np. wzrost spożycia tłuszczów roślinnych (margaryna, olej), a spadek spożycia masła i tłuszczów zwierzęcych, wzrost spożycia warzyw i owoców, a spadek ziemniaków i mięsa itp. W prawie wszystkich grupach gospodarstw w różnym stopniu zmalało spożycie pieczywa od 1,2 do 2,5%, ziemniaków od 3,4 do 14,9%, mięsa od 2,8 do 7,1%, masła od 43,1 do 64,7%, mleka od 8,2 do 25,0%, jaj od 17,6 do 20,4% i cukru od 10,0 do 24,4%. Wzrosło natomiast w różnym stopniu spożycie makaronów od 12,5 do 64,7%, warzyw od 1,0 do 2,8%, owoców od 7,1 do 22,0%, tłuszczu roślinnych od 65,5 do 85,7% itp.

Największe zmiany nastąpiły w gospodarstwach domowych robotniczych i robotniczo-rolniczych, nieco mniejsze w pracowniczych nierobotniczych oraz emerytów i rencistów, a najmniejsze w gospodarstwach domowych rolniczych. Był to spadek spożycia jednych produktów żywnościowych, jak i wzrost innych (tab. 10). Nastąpiło bowiem mimo powszechnej dostępności wszystkich artykułów żywnościowych, lecz przy stałym wzroście ich cen i kosztów utrzymania, ograniczanie zakupu artykułów droższych i zastępowania ich tańszymi. W pewnym stopniu było też wynikiem propagowanych zasad racjonalnego i zdrowego żywienia. Tym samym następowała powolna zmiana modelu konsumpcji, mniej mięsa, masła, jaj i cukru, a więcej makaronów, warzyw, owoców i tłuszczów roślinnych.

³Badania budżetów gospodarstw domowych prowadzone przez GUS objęły 32111 gospodarstw reprezentujących różne grupy społeczno-ekonomiczne. Są to gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach robotniczych, nierobotniczych, pracowników użytkujących gospodarstwo rolne (robotniczo-rolne), emerytów i rencistów, pracujących na własny rachunek i utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (Rocznik Statystyczny 1994, Rozdz. XIV, s.232).

Tabela 9. Przeciętne roczne spożycie niektórych artykułów żywnościowych w gospodarstwach domowych w 1989 i 1994 r.
Average annual consumption of some food products in households in 1989-1994

Produkty	Pracownice robotnicze				Pracownice nierobotnicze				Robotniczo-rolnicze			
	1989	1994	Zmiany %	Zmiany kg	1989	1994	Zmiany %	Zmiany kg	1989	1994	Zmiany %	Zmiany kg
Pieczyno	85,8	86,5	+0,8	+0,7	77,6	76,4	-1,6	-1,2	100,0	98,3	-1,7	-1,7
Mąka	14,0	12,0	-14,3	-2,0	13,0	10,6	-18,5	-2,4	25,1	24,1	-4,0	-1,0
Makarony	1,7	2,8	+64,7	+1,1	1,8	2,8	+55,6	+1,0	1,2	1,8	+50,0	+0,6
Kasze, ryż, płatki	4,7	4,2	-10,6	-0,5	4,4	4,5	+2,3	+0,1	7,3	6,3	-13,7	-1,0
Ziemniaki	100,9	86,0	-14,8	-14,9	86,4	74,4	-13,9	-12,0	116,4	116,7	+0,3	+0,3
Owoce i przetwory	32,5	34,8	+7,1	+2,3	42,8	52,2	+22,0	+9,4	32,6	37,8	+16,0	+5,2
Warzywa i przetwory	59,5	57,5	-3,4	-2,0	63,4	65,2	+2,8	+1,8	69,4	75,6	+8,9	+6,2
Mięso i przetwory	60,1	53,0	-11,8	-7,1	60,1	56,2	-6,5	-3,9	65,4	62,6	-4,3	-2,8
Tłuszcze roślinne	4,4	10,6	+140,9	+6,2	5,5	9,8	+78,2	+4,3	5,5	9,6	+74,5	+4,1
Masło	8,5	3,7	-56,5	-4,8	9,2	4,5	-51,1	-4,7	7,9	4,3	-45,4	-3,6
Mleko	89,9	66,7	-25,6	-23,2	81,6	65,8	-19,4	-15,8	128,0	117,6	-8,2	-10,4
Śmietana	7,1	4,8	-32,4	-2,3	7,2	5,8	19,5	-1,4	10,3	10,1	-2,9	-0,2
Sery	10,1	7,6	-24,8	-2,5	13,0	11,0	-15,4	-2,0	11,8	10,6	-10,0	-1,2
Jaja	186,2	148,2	-20,4	-38,0	197,2	162,0	-17,9	-35,2	242,0	197,9	-19,2	-44,1
Cukier	25,0	20,0	-20,0	-5,0	24,4	18,5	-24,4	-5,9	30,8	35,8	+16,2	+5,0

Produkty	Rolnicze				Emerytów i rencistów			
	1989	1994	Zmiany %	Zmiany kg	1989	1994	Zmiany %	Zmiany kg
Pieczyno	106,4	104,6	-1,7	-2,0	101,9	99,4	-2,5	-2,5
Mąka	29,8	28,1	-5,7	-1,7	24,7	22,3	-9,8	-2,4
Makarony	1,6	1,8	+12,5	+0,2	2,8	4,0	+42,9	+1,2
Kasze, ryż, płatki	7,9	6,5	-17,8	-1,4	10,8	10,1	-6,5	-0,7
Ziemniaki	124,8	121,4	-2,8	-3,4	150,1	140,8	-6,2	-9,3
Owoce i przetwory	37,9	40,6	+7,1	+2,7	45,7	49,8	+9,0	+4,1
Warzywa i przetwory	80,8	83,0	+2,7	+2,2	86,8	87,7	+1,0	+0,9
Mięso i przetwory	79,9	73,6	-7,9	-6,3	68,4	68,4	0,0	0,0
Tłuszcze roślinne	5,8	9,6	+65,5	+3,8	7,7	14,3	+85,7	+6,6
Masło	7,9	4,5	-43,1	-3,4	10,4	5,2	-50,0	-5,2
Mleko	153,0	130,0	-15,1	-23,0	139,9	111,0	-20,1	-28,9
Śmietana	11,9	10,4	-12,7	-1,5	10,4	7,8	-25,0	-2,6
Sery	12,2	9,6	-21,4	-2,6	16,2	11,8	-27,2	-4,4
Jaja	276,2	222,5	-19,5	-53,7	253,3	208,9	-17,6	-44,4
Cukier	37,4	33,5	-10,1	-3,9	35,2	31,7	-10,0	-3,5

Tabela 10. Spożycie niektórych artykułów w gospodarstwach domowych w latach 1989-1994
Consumption of some products in household in 1989-1994

Produkty	Gospodarstwa pracownicze robotnicze						Gospodarstwa pracownicze nierobotnicze						Gospodarstwa robotniczo-rolnicze					
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Pieczywo	85,8	88,2	90,1	91,4	93,8	86,5	77,6	79,8	79,3	79,4	80,4	76,4	100,0	100,2	99,2	98,0	105,0	98,3
Mąka	14,0	13,8	13,3	13,4	13,0	12,0	13,0	12,8	11,8	11,8	11,5	10,6	25,1	25,7	24,6	25,7	25,1	24,1
Makarony	1,7	1,6	2,0	2,4	2,8	2,8	1,8	1,8	2,2	2,4	2,9	2,8	1,2	0,8	1,1	1,2	1,8	1,8
Kasze, ryż, płatki	4,7	3,6	4,2	4,3	4,8	4,2	4,4	3,5	3,7	4,1	4,7	4,5	7,3	5,4	5,9	5,5	6,5	6,3
Ziemiaki	100,9	105,6	101,2	103,7	104,5	86,0	86,4	88,2	84,7	83,4	84,8	74,4	116,4	118,0	115,7	108,2	112,7	116,7
Owoce i przetwory	32,5	31,7	34,9	36,1	40,9	34,8	42,8	45,4	50,2	52,4	62,7	52,2	32,6	32,4	34,0	38,0	43,9	37,8
Warzywa i przetwory	59,5	60,4	62,4	59,5	61,8	57,5	63,4	66,0	67,1	65,4	68,8	65,2	69,4	71,4	73,6	72,1	76,3	75,6
Mięso i przetwory	60,1	58,3	61,3	58,3	58,1	53,0	60,1	61,6	62,2	59,5	60,6	56,2	65,4	64,6	63,7	60,6	64,8	62,6
Tłuszcze roślinne	4,4	5,5	6,5	8,3	9,5	10,6	5,5	5,4	6,4	7,9	9,2	9,8	5,5	5,3	5,9	7,2	9,6	9,6
Masło	8,5	8,6	7,4	5,2	4,7	3,7	9,2	9,1	7,8	5,9	5,6	4,5	7,9	8,2	7,3	5,6	5,2	4,3
Mleko	89,9	83,5	78,5	74,9	69,2	66,7	81,6	77,5	71,6	68,4	67,0	65,8	128,0	127,6	122,4	114,2	119,6	117,8
Śmietana	7,8	5,8	5,5	5,3	5,3	4,8	7,2	6,2	5,8	5,6	5,9	5,8	10,3	10,0	10,0	9,8	10,1	10,1
Sery	10,1	8,0	7,4	7,2	7,6	7,6	13,0	11,0	10,3	10,2	11,4	11,0	11,8	11,4	11,0	10,4	10,9	10,6
Jaja	186,2	168,2	158,8	161,2	155,6	148,2	197,2	182,0	170,2	173,2	170,0	162,0	242,0	227,1	199,2	191,2	195,1	197,9
Cukier	25,0	25,0	24,5	23,5	26,9	25,4	24,4	24,4	22,1	21,1	20,3	18,5	30,8	30,8	31,2	31,0	35,8	34,3

Produkty	Gospodarstwa rolnicze						Gospodarstwa emerytów i rencistów					
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Pieczywo	106,4	105,7	107,3	107,8	111,6	104,6	101,9	101,2	102,1	100,8	107,9	99,4
Mąka	29,8	30,1	28,9	27,0	29,5	28,1	24,7	22,9	22,1	21,6	23,2	22,3
Makarony	1,6	1,0	1,2	1,2	1,9	1,8	2,8	2,4	3,1	3,4	4,1	4,0
Kasze, ryż, płatki	7,9	5,9	6,5	6,1	7,3	6,5	10,8	8,3	8,5	9,0	10,9	10,1
Ziemiaki	124,8	127,7	122,5	117,7	151,4	121,4	150,1	155,5	147,4	153,4	154,9	140,8
Owoce i przetwory	37,9	36,6	36,1	41,0	46,4	40,6	45,7	50,0	50,0	54,1	62,0	49,8
Warzywa i przetwory	80,8	82,3	82,2	80,9	84,2	83,3	86,8	88,9	90,6	89,8	92,6	87,7
Mięso i przetwory	79,9	79,6	77,8	73,4	76,6	73,6	68,4	71,4	76,0	71,8	75,2	68,4
Tłuszcze roślinne	5,8	5,3	6,0	7,2	9,4	9,8	7,7	8,4	9,4	11,0	13,8	14,3
Masło	7,9	8,2	7,3	6,1	5,3	4,5	10,4	10,2	8,8	6,5	6,5	5,2
Mleko	153,0	152,9	143,3	133,3	138,4	130,0	139,9	129,4	116,9	112,9	116,3	111,0
Śmietana	11,9	11,7	11,8	10,9	11,2	10,4	10,4	8,4	7,9	7,7	8,3	7,8
Sery	12,2	11,4	11,3	10,8	9,8	9,6	16,2	12,5	12,1	11,2	12,4	11,8
Jaja	276,2	262,6	230,4	227,4	224,0	222,5	253,3	232,1	217,4	214,7	219,1	208,9
Cukier	37,4	35,8	35,1	32,8	35,0	33,5	35,2	35,2	33,4	31,8	33,1	31,7

Zachodzące zmiany w spożyciu dokonywały się różny sposób. Był to bowiem tak stały wzrost spożycia, np. makaronów, owoców, tłuszczów roślinnych itp., jak też spadek spożycia np.: mleka, masła, śmietany itp. Często proces ten był zróżnicowany w czasie, po początkowym wzroście następował spadek spożycia, np.: mięsa, wzrost do 1991 r. spowodowany głównie zniesieniem reglamentacji, a więc po wielu latach ograniczania możliwości zakupu mięso i jego przetwory stały się ogólnodostępne. W latach następnych w wyniku wzrostu cen, jego konsumpcja we wszystkich grupach gospodarstw domowych w różnym stopniu zmalała. W spożyciu niektórych artykułów żywnościowych w badanych latach następował wzrost, spadek i ponowny wzrost spożycia, np. warzyw i ziemniaków. Wystąpiło to w 1992 i 1994 r., kiedy to w wyniku niesprzyjających warunków klimatycznych nastąpił spadek zbiorów i wzrost cen na rynku. Jedynie konsumpcja pieczywa i kasz wykazywała niewielkie wahania i w sumie nie uległa istotnym zmianom.

Mimo zachodzących zmian, nadal między gospodarstwami domowymi poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych, występowały znaczne różnice w spożyciu niektórych artykułów żywnościowych, chociaż w budżetach domowych gospodarstw udział kosztów żywienia powoli malał.

Zachodzące zmiany w konsumpcji nie są czymś nadzwyczajnym. Podobne przemiany wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym nastąpiły w większości krajów europejskich. W Polsce w gospodarstwach pracowniczych-nierobotniczych konsumpcja niektórych artykułów żywnościowych jest już zbliżona do występującej w innych krajach europejskich.

Spożycie artykułów żywnościowych wykazuje nie tylko znaczne różnice między poszczególnymi grupami gospodarstw domowych, a w ramach nich między gospodarstwami w zależności od liczby ludności i uzyskiwanych dochodów, lecz także znaczne różnice regionalne. Są one wynikiem odmiennych modeli konsumpcji, na które znaczący wpływ miał dotychczasowy rozwój społeczno-gospodarczy.

Prowadzone przez GUS badania budżetów gospodarstw domowych wykazały również, że spożycie przez ludność niektórych artykułów żywnościowych wykazuje nadal znaczne różnice regionalne, preferowane są też różne modele konsumpcji.

W 1994 r. w gospodarstwach domowych rolników najwyższe spożycie pieczywa (111,0 kg na osobę), masła (6,8 kg) i mleka (155,4 litrów) występowało w makroregionie południowo-wschodnim, warzyw (106,9 kg) i owoców (49,3 kg) w południowo-zachodnim, ziemniaków (142,0 kg) i tłuszczów roślinnych (13,7 kg) w południowym, natomiast mięsa (82,2 kg) w makroregionie północno-wschodnim (tab. 11). Natomiast w gospodarstwach robotniczych najwyższe spożycie pieczywa (94,7 kg na osobę) występowało w makroregionie środkowo-zachodnim, ziemniaków (102,4 kg) i mięsa (59,0 kg) w północno-wschodnim, warzyw (69,0 kg) w środkowo-wschodnim, owoców (38,9 kg) w stołecznym, zaś mleka (85,1 litrów) w północnym (tab. 12).

Nieco inaczej kształtowała się konsumpcja w gospodarstwach domowych pracowniczych nierobotniczych, w których najwyższe spożycie pieczywa (79,1 kg na osobę) i owoców (60,4 kg) występowało w makroregionie stołecznym, warzyw (76,6 kg) w środkowo-

Tabela 11. Spożycie niektórych artykułów żywnościowych w gospodarstwach domowych w 1994 r. wg makroregionó
 Consumption of some food products in households in 1994 after macro-regions

Produkty	Gospodarstwa domowe rolników								
	Stoleczny	Północno- Wschodni	Północny	Poludniowy	Poludniowo- Wschodni	Środkowo- Wschodni	Środkowy	Środkowo- Zachodni	Poludniowo- Zachodni
Pieczywo	111,1	95,2	97,6	109,4	111,0	96,1	101,5	109,4	103,1
Mąka	28,6	26,4	21,3	27,1	31,4	40,4	26,6	21,5	22,9
Makarony	2,5	2,3	2,3	1,2	1,3	1,2	1,7	1,7	1,8
Kasze, ryż, płatki	6,0	6,1	4,8	6,2	9,1	7,3	6,6	4,9	5,9
Ziemniaki	132,7	138,3	122,3	142,0	118,1	111,1	106,9	115,4	132,7
Warzywa i przetw.	91,1	75,0	67,7	88,2	78,2	87,5	68,7	82,7	106,9
Owoce i przetwory	43,6	37,2	32,8	43,1	40,3	36,8	39,6	43,0	49,3
Mięso i przetwory	77,6	82,2	70,0	64,0	65,0	61,6	75,1	81,5	66,5
Tłuszcze roślinne	9,2	8,9	10,2	13,7	9,0	7,8	9,5	11,0	13,7
Masło	2,4	2,2	4,7	5,9	6,8	3,0	3,8	6,4	2,5
Mleko	128,5	138,5	105,8	122,6	155,4	131,8	129,8	110,9	132,8
Śmietana	10,6	9,0	6,8	8,6	11,8	18,1	9,0	7,3	9,4
Sery	8,0	6,6	6,7	11,0	13,8	10,4	9,5	8,4	13,7
Jaja	215,4	222,0	197,6	221,5	211,7	203,3	256,2	234,1	217,6
Cukier	32,2	34,3	32,3	30,7	36,5	28,2	35,9	36,4	25,1

Tabela 12. Spożycie niektórych artykułów żywnościowych w gospodarstwach domowych w 1994 r. wg makroregionów
Consumption of some food products in households in 1994 after macro-regions

Produkty	Gospodarstwa domowe robotnicze								
	Stoleczny	Północno- Wschodni	Północny	Poludniowy	Poludniowo- Wschodni	Środkowo- Wschodni	Środkowy	Środkowo- Zachodni	Poludniowo- Zachodni
Pieczywo	84,0	81,6	84,5	84,4	85,8	79,1	84,5	94,7	90,1
Mąka	12,5	11,9	10,2	9,5	17,0	20,4	12,8	10,7	12,4
Makarony	3,0	2,9	2,6	2,6	2,5	2,3	3,1	2,4	3,6
Kasze, ryż, płatki	4,5	3,4	3,7	4,6	5,4	4,7	4,0	3,0	4,7
Ziemniaki	85,7	102,4	94,6	82,4	88,4	76,2	80,2	79,2	91,4
Warzywa i przetwory	60,3	58,3	57,0	53,8	57,0	69,0	57,7	51,8	66,4
Owoce i przetwory	38,3	32,9	32,8	34,6	34,9	37,1	35,3	32,4	37,4
Mięso i przetwory	58,1	59,0	54,2	52,9	48,0	45,8	57,0	51,1	51,1
Tłuszcze roślinne	7,9	9,7	10,6	10,9	9,0	8,8	9,5	12,4	12,8
Masło	3,2	2,5	3,5	4,6	4,6	1,7	3,0	4,7	2,3
Mleko	58,3	78,8	85,1	54,6	75,2	67,9	61,4	67,4	68,6
Śmietana	4,4	5,2	3,8	4,4	6,8	9,1	4,8	3,0	6,0
Sery	8,5	7,2	7,2	6,1	8,8	7,0	7,8	7,0	8,8
Jaja	137,4	154,4	147,1	148,0	158,5	158,3	157,3	139,9	149,0
Cukier	20,5	20,0	18,1	19,0	23,9	19,4	20,4	21,7	20,9

wschodnim, ziemniaków (80,8 kg) i mleka (74,8 litrów) w południowo-wschodnim, zaś mięsa (62,7 kg) w makroregionie północno-wschodnim (tab. 13).

Spożycie niektórych artykułów żywnościowych w gospodarstwach domowych emerytów i rencistów oraz robotniczo-rolniczych było w pewnym stopniu wypadkowe w stosunku do pozostałych. Gospodarstwa te występowały tak w mieście, jak i na wsi i reprezentowały w pewnym stopniu wcześniejsze modele konsumpcji gospodarstw rolniczych, robotniczo-pracowniczych, robotniczych i pracowniczych. Stąd też najwyższe spożycie pieczywa (104,5 kg na osobę) występowało w makroregionie południowo-zachodnim, warzyw (122,9 kg) środkowo-wschodnim, owoców (56,8 kg) w południowo-zachodnim, mięsa (83,3 kg) w północno-wschodnim, zaś mleka (130,8 litrów) w makroregionie południowo-wschodnim (tab. 14 i 15). Tak więc, mimo występujących różnic w konsumpcji nadal wyraźne było jej powiązanie z produkcją.

Próba podsumowania

Przemiany struktury rolnictwa zostały zaledwie zapoczątkowane. Zmiany jakie nastąpiły w latach 1989-1994 to dopiero początek długiej i trudnej drogi, chociaż w ujęciu regionalnym, zwłaszcza w produkcji, zaopatrzeniu ludności i konsumpcji są już zauważalne. Trudno jest na obecnym etapie dokonujących się przemian stwierdzić jednoznacznie, w jakim stopniu są one wynikiem zapoczątkowanej restrukturyzacji, trwającego regresu, spadku nakładów kapitału na rolnictwo i oddziaływania zmieniających się w niektórych latach warunków klimatycznych. W stosunku do 1989 r. na terenach zachodniej i północnej Polski zmalała i to znacznie produkcja zbóż, ziemniaków, mięsa i mleka, co spowodowało, że w miejscu występujących uprzednio na tych terenach nadwyżek w zaopatrzeniu ludności, w 1994 r. wystąpiły niedobory. W tym samym czasie na terenie Wielkopolski, Zachodniego Mazowsza i częściowo Podlasia nastąpił wzrost produkcji mięsa wieprzowego, a spadek wołowego, a w rezultacie wzrosły nadwyżki w zaopatrzeniu w mięso ludności nierolniczej. Zmalała natomiast na terenie całego kraju produkcja mleka, a niewielki wzrost nastąpił jedynie w woj. łódzkiej.

Na pozostałych terenach, zwłaszcza na południu kraju, zmiany struktury rolnictwa i produkcji były niewielkie, lecz przeważają tu gospodarstwa bardzo małe i małe, w wysokim stopniu ukierunkowane na samozaopatrzenie.

Mimo stosunkowo krótkiego okresu czasu wyraźne zmiany nastąpiły w spożyciu podstawowych produktów żywnościowych we wszystkich grupach gospodarstw domowych. Nadal jednak występują duże różnice przestrzenne między poszczególnymi grupami gospodarstw domowych i w ramach tych samych grup, co świadczy o występujących odmiennych modelach żywienia.

Przyspieszenie przemian w rolnictwie i gospodarce żywnościowej wymaga nie tylko stabilizacji politycznej i ekonomicznej, a także przyjęcia i wdrożenia programu restrukturyzacji rolnictwa. Jest to również jeden z warunków uzyskania członkostwa w Unii Europejskiej.

Program taki musi być jednak zróżnicowany regionalnie i wspomagać nie całość, ale te gospodarstwa i regiony, które mogą i mają szansę przystosowania się do gospodarki rynkowej. Wymaga to też przebudowy infrastruktury wsi polskiej.

Tabela 13. Spożycie niektórych artykułów żywnościowych w gospodarstwach domowych w 1994 r. wg makroregionów
Consumption of some some food products in households in 1994 after macro-regions

Produkty	Gospodarstwa domowe pracownicze-nierobotnicze								
	Stoleczny	Północno- Wschodni	Północny	Południowy	Południowo- Wschodni	Środkowo- Wschodni	Środkowy	Środkowo- Zachodni	Południowo- Zachodni
Pieczywo	79,1	70,4	71,0	77,4	77,0	73,7	76,0	72,9	78,2
Mąka	9,0	9,5	8,22	10,2	13,4	15,5	10,1	8,9	11,9
Makarony	3,1	2,6	2,6	2,8	2,5	2,3	3,2	2,8	2,9
Kasze, ryż, płatki	4,5	3,6	4,0	4,9	5,0	4,4	3,7	3,2	4,4
Ziemniaki	66,8	72,7	72,6	76,8	80,8	85,2	62,0	77,5	76,1
Warzywa i przetwory	61,4	72,4	63,0	62,9	59,8	72,9	65,0	60,7	76,6
Owoce i przetwory	60,4	48,7	55,2	49,4	47,6	46,2	52,6	48,0	57,5
Mięso i przetwory	61,0	62,7	54,4	57,2	50,6	54,6	58,7	56,2	54,1
Tłuszcze roślinne	8,3	9,4	9,5	10,7	9,1	9,8	8,3	10,1	12,5
Masło	4,2	2,6	4,4	5,0	5,5	2,5	3,5	6,0	3,5
Mleko	69,4	69,2	63,8	61,2	74,8	63,4	57,0	66,1	72,7
Śmietana	4,6	5,6	4,8	5,2	7,2	9,4	4,7	4,0	6,8
Sery	13,6	9,1	10,9	10,3	11,3	10,3	10,6	10,4	10,8
Jaja	149,3	161,9	157,1	151,5	170,6	172,4	156,2	145,6	172,0
Cukier	18,6	16,1	15,8	17,8	20,5	22,0	19,4	17,6	20,5

Tabela 14. Spożycie niektórych artykułów żywnościowych w gospodarstwach domowych w 1994 r. wg makroregionów
Consumption of some food products in households in 1994 after macro-regions

Produkty	Gospodarstwa domowe emerytów i rencistów								
	Stoleczny	Północno- Wschodni	Północny	Południowy	Południowo- Wschodni	Środkowo- Wschodni	Środkowy	Środkowo- Zachodni	Południowo- Zachodni
Pieczywo	97,8	97,1	91,7	97,9	100,3	101,9	99,2	104,5	102,1
Mąka	23,0	23,6	17,6	18,4	27,6	37,7	21,5	17,4	22,7
Makarony	5,2	5,1	4,2	3,0	3,6	3,7	4,7	2,5	4,2
Kasze, ryż, płatki	10,9	8,9	8,3	10,8	10,9	12,4	10,7	6,8	10,3
Ziemniaki	151,4	166,3	137,8	137,2	130,6	138,1	115,1	136,7	147,1
Warzywa i przetwory	99,0	88,8	81,6	80,2	83,2	112,9	86,8	77,0	102,9
Owoce i przetwory	53,9	46,9	45,8	48,6	47,6	50,0	48,7	45,0	56,8
Mięso i przetwory	74,6	83,3	67,2	67,6	61,3	67,3	72,4	69,8	70,0
Tłuszcze roślinne	12,6	15,7	13,9	15,0	12,2	13,0	13,2	14,8	17,8
Masło	4,8	2,8	5,6	6,2	6,2	3,1	4,8	5,8	3,6
Mleko	112,7	123,5	106,6	97,7	130,8	128,3	101,4	100,0	114,2
Śmietana	7,1	8,0	6,1	6,6	10,2	14,4	6,7	5,2	8,8
Sery	13,1	10,9	10,8	10,9	14,3	11,5	11,2	10,1	12,3
Jaja	209,2	233,5	191,3	205,0	215,3	216,5	232,9	192,7	209,5
Cukier	30,7	32,5	27,4	30,7	35,4	35,6	33,5	30,0	31,0

Tabela 15. Spożycie niektórych artykułów żywnościowych w gospodarstwach domowych w 1994 r. wg makroregionów
Consumption of some food products in households in 1994 after macro-regions

Produkty	Gospodarstwa domowe robotniczo-rolnicze								
	Stoleczny	Północno- Wschodni	Północny	Południowy	Południowo- Wschodni	Środkowo- Wschodni	Środkowy	Środkowo- Zachodni	Południowo- Zachodni
Pieczywo	105,4	90,4	93,5	100,4	94,4	91,6	101,5	104,3	111,5
Mąka	22,8	20,4	20,2	18,8	25,4	36,6	19,5	18,7	22,9
Makarony	2,3	2,4	3,0	2,0	1,4	1,2	2,0	2,2	2,4
Kasze, ryż, płatki	4,3	4,7	9,1	8,6	7,0	5,3	5,9	4,2	6,7
Ziemniaki	134,3	157,7	140,6	120,4	108,7	103,3	112,8	103,0	134,5
Warzywa i przetwory	82,6	79,3	91,7	76,6	64,1	92,9	73,2	73,4	104,6
Owoce i przetwory	37,3	37,0	33,0	41,6	37,7	40,9	35,5	35,0	39,4
Mięso i przetwory	68,3	85,4	69,6	64,8	53,8	60,8	66,5	62,5	63,5
Tłuszcze roślinne	8,2	8,0	13,3	11,9	8,0	14,4	9,4	12,7	15,2
Masło	2,6	2,8	4,0	5,3	4,5	2,1	4,1	4,0	2,4
Mleko	112,7	132,4	91,4	102,4	132,8	113,5	107,6	99,4	108,5
Śmietana	8,8	9,6	5,9	8,0	11,2	16,3	9,0	6,4	9,0
Sery	6,7	9,2	7,6	10,0	13,0	10,6	9,4	7,9	12,1
Jaja	196,3	208,1	180,7	195,2	188,1	199,7	229,3	213,1	203,6
Cukier	28,2	25,2	26,9	32,0	31,8	25,6	31,0	29,6	26,5

Literatura

- *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa 1986-1990*, 1992, GUS, Warszawa.
- *Rocznik statystyczny rolnictwa 1993, 1994*, GUS, Warszawa.
- *Rocznik statystyczny województw 1990 i 1994*, 1990, 1994, GUS, Warszawa.
- *Rocznik statystyczny 1990 i 1995*, 1990, 1995, GUS, Warszawa.
- *Wyniki produkcji roślinnej 1994, 1995*, GUS, Warszawa.
- *Zwierzęta gospodarskie w 1994, 1995*, GUS, Warszawa.
- R. Szczęsny, 1995, *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa Polski 1989-1992*, Zeszyty IGiPZ PAN 36.

Agriculture and food supply in restructuring period 1989-1994 summary

The present state of agriculture and its spatial differentiation is a result of the past varied regional development, diverse conditions of geographical environment and changes occurring during the recent years caused by progressing market economy.

The visible effect of agricultural restructuring is the activity of State Treasury Agency for Rural Property. The Agency took over the land and properties of the former state farms along with the agricultural lands administered by the Land Fund. Only 193 thousand ha have been sold on auctions, 47,8 thousand ha directed for rent-free use, 2 614,7 thousand ha have been taken by tenants. The Agency still has in its disposal 876,9 thousand ha and a part of it is a fallow (Table 1).

In result of transformation in agriculture 726 thousand unemployed were registered over the rural areas and 1/3 out of the above figure were those previously employed in agricultural production (Fig. 3).

Considerable and differentiated changes have taken place in capital investments in agriculture during 1989-1994. Mineral fertilizing decreased for 57 %, from 169,9 kg to 71,1 kg NPK (pure content) per 1 ha of agricultural areas. The variation was from 23,8 kg in Krosno voivodship to 159,1 kg in Toruń voivodship (Fig. 7). The number of tractors increased during the same period from 1 152 thousand to 1 310 thousand. The growth refers predominantly to individual farms, namely from 989 thousand to 1 250 thousand tractors, whereas the number of tractors in state and cooperative sectors have diminished.

Not much changes have occurred in the structure of land use (Fig. 4). The area of cropland was reduced for 9,7 % and fallow were recorded amounting to 1 385 thousand ha in 1994 (Fig. 10).

Changed was the structure and the area of plantation. The area under cereals tended to change, the area under wheat was increasing while under barley and oats decreasing. Reduced was sown area under potatoes, fodder plants and rape (Table 2, 3). As an outcome of reduced mineral fertilizing and unfavourable climatic conditions yields and production of cereals were lowered for 5 195 thousand tons and potatoes for 11 481 thousand tons (Figs 17, 18).

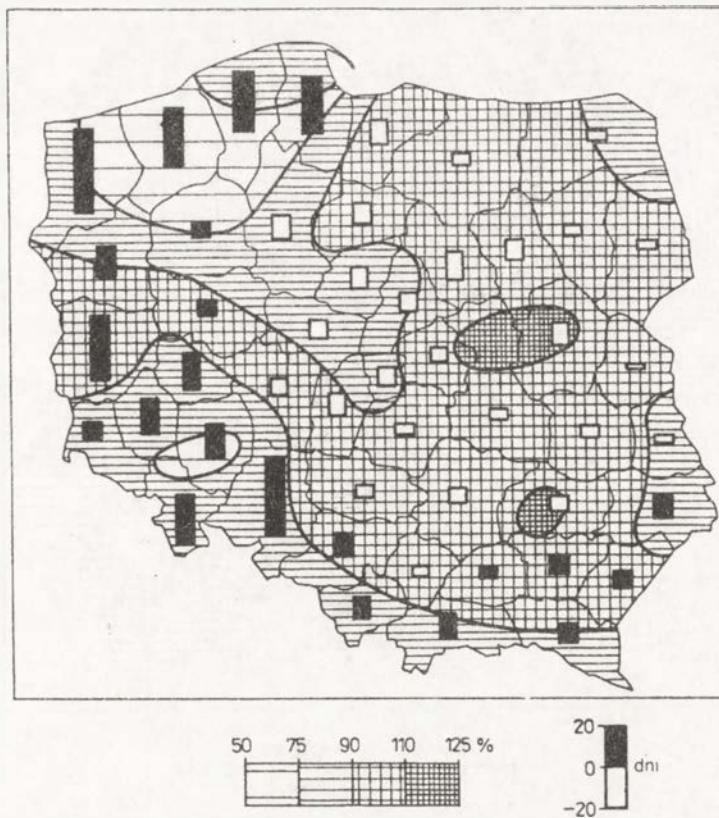
Significant changes have occurred in farm animals breeding. The number of cattle was reduced for 3 613 thousand heads, in that cows for 1 279 thousand and sheeps for 3 642 thousand heads. However number of pigs has increased for 638 thousand heads (Table 5). Number of farm animals per 100 ha of used agricultural area in 1994 has been characterized by a considerable spatial differentiation, e.g.: cattle from 16,3 heads in Słupsk voivodship to 81,6 heads in Nowy Sącz voivodship (Fig. 19), cows from 7 in Słupsk voivodship to 48,7 to Nowy Sącz voivodship (Fig. 21), pigs from 23,8 heads in Krosno voivodship to 285,5 heads in Leszno voivodship (Fig. 22). The decrease in number of heads of milk cows and cattle in general was the result of uneconomic breeding in small farms. The other reason was liquidation of herds in the former state farms. Cattle raising remained only in 47,7 % of farms total and pigs only in 42,5 %. The most considerable changes have occurred in western and northern parts of the country. Also the production of meat and milk was reduced (Figs 24, 25).

There were also changes in production for the market and in supply of cereals, potatoes, vegetables, meat, milk (Figs 26, 27, 28, 29, 30) for the population. The most evident decrease in supply for the population

was recorded over the western and northern areas and the greatest shortages in provision supply were observed in urban-industrial agglomerations.

In 1989-1994 changes were noted in consumption of some food products. In all households decreased the consumption of potatoes, meat, milk, butter, cheese and eggs. Growing was the consumption of groats (in that of rice and porridge), vegetables, fruits and first of all that of vegetable fats (Table 9). IN 1994 the highest consumption of some food products was characteristic for the households of farmers and pensioners; while the lowest those of workers and other employed. Among the households, depending on family size and incomes, a significant variation exists. Also the considerable changes in consumption of food products within all household groups have continued in regional scale (Table 11, 15).

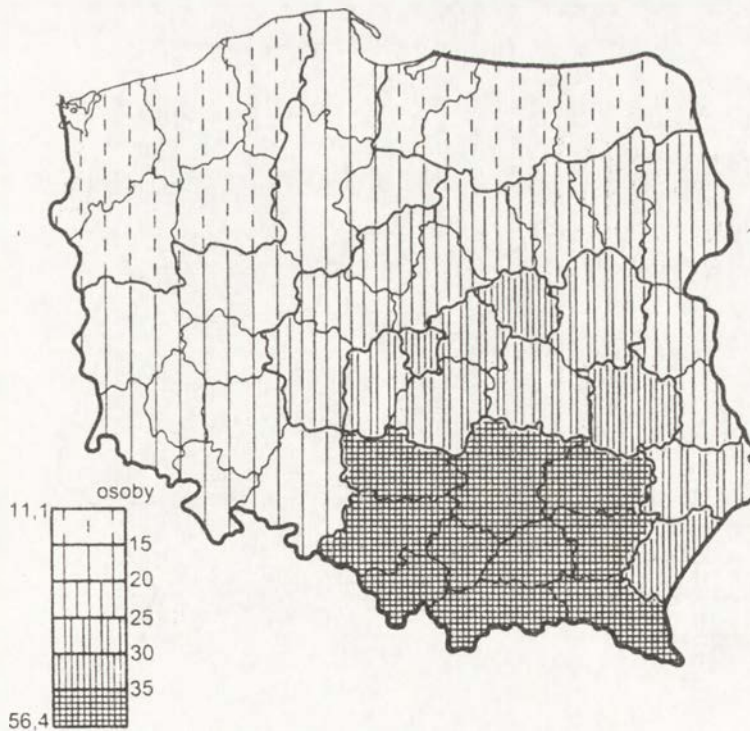
Restructuring in agriculture has only started. Changes already effected in 1989-1994 may be taken as the beginning of a long and difficult route and still despite the short time - changes in production and in consumption of food products are most visible. Continuing the transformation needs however political and economic stability and above all it is necessary to elaborate and implement the programme of agriculture restructuring. In is also a precondition of European Union membership.

Ryc. 1. Suma opadów (w %) normy w okresie wegetacyjnym w 1994 r.

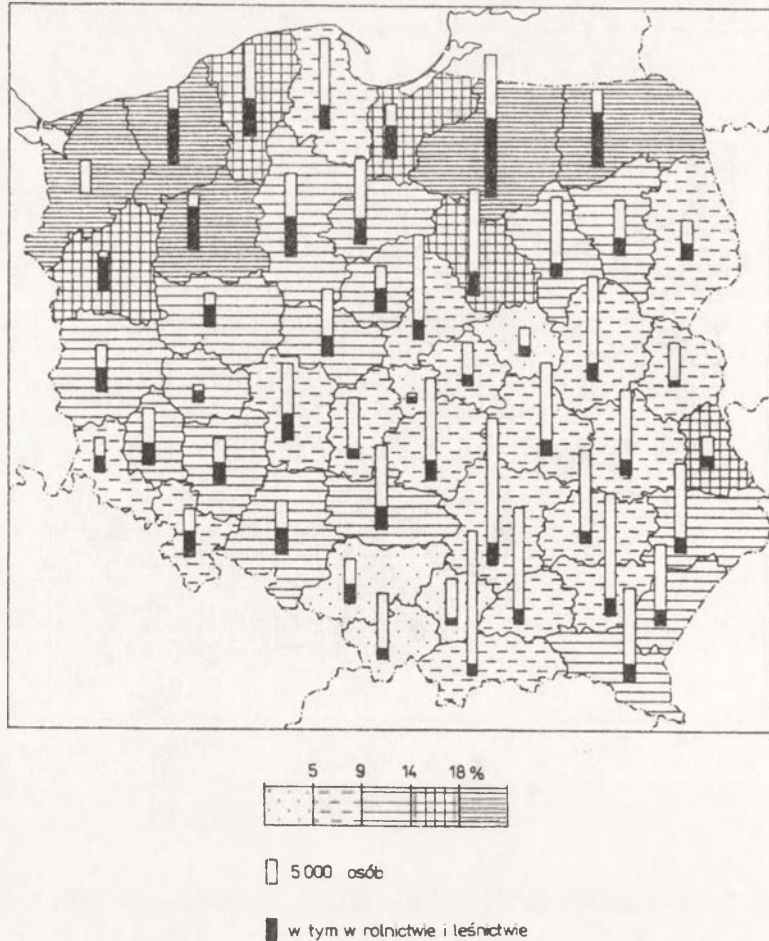
Odchylenia od długości okresu wegetacyjnego w 1994 r.

Precipitations in 1994 as a percentage of norm for the vegetational season.
Deviation of vegetation season in 1994, comparison with long term average.

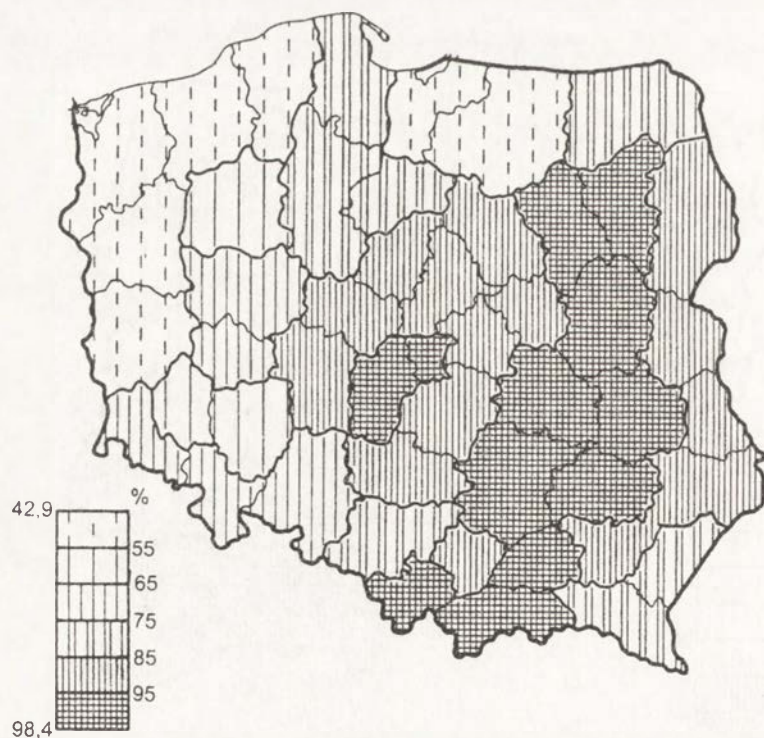

Ryc. 2. Ludność zatrudniona w rolnictwie na 100 ha UR w 1994 r.

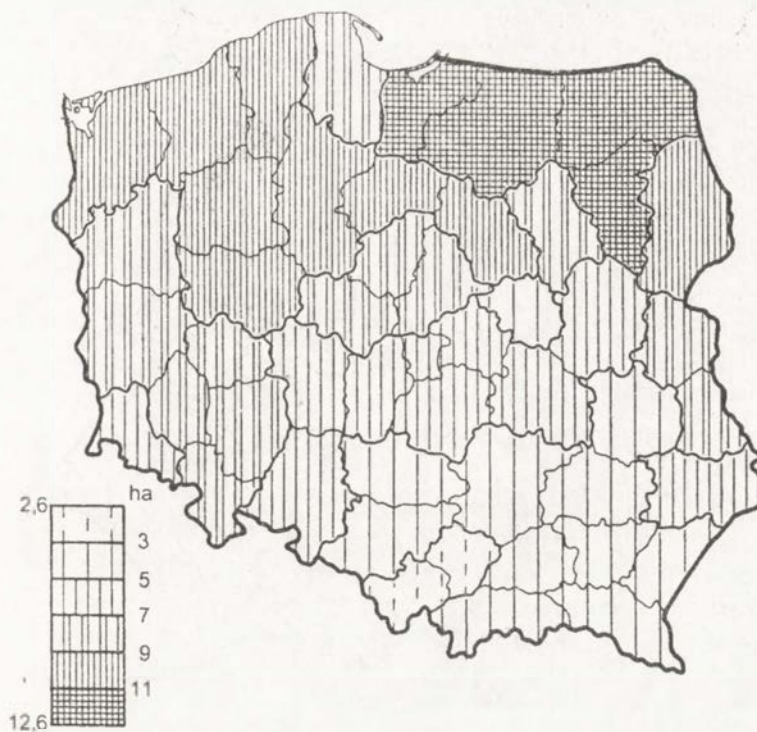
People employed in agriculture per 100 hectares of agricultural land, 1994

Ryc. 3. Udział bezrobotnych na wsi w rolnictwie w 1994 r.
 Unemployed as a percentage of rural population in productive age, 1994

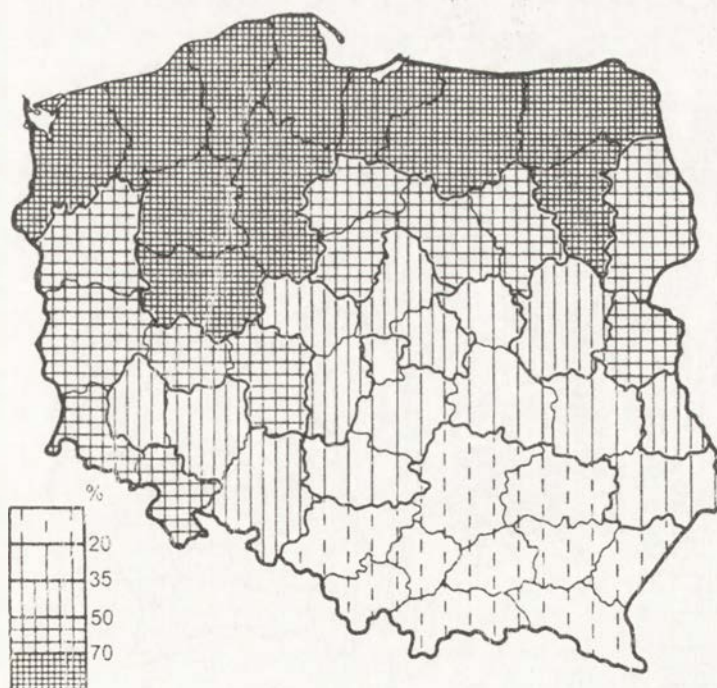

Ryc. 4. Udział sektora prywatnego w powierzchni użytków rolnych w 1994 r.
 Private sector share as a percentage of total agricultural land, 1994

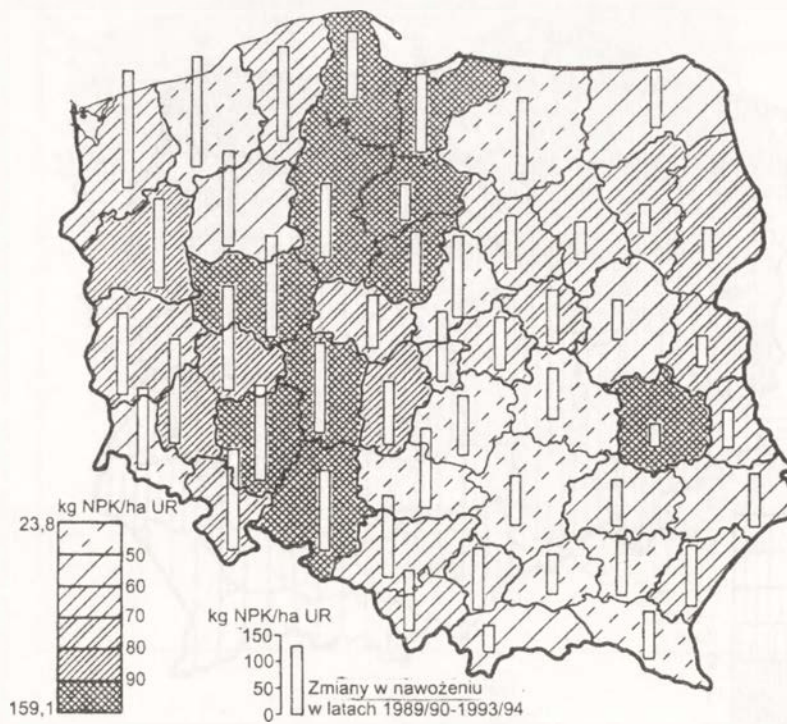
Ryc. 5. Średnia wielkość gospodarstw indywidualnych w 1994 r.

Average size of individual holdings, 1994

Ryc. 6. Udział gospodarstw indywidualnych o wielkości powyżej 10 ha w powierzchni UR w 1994 r.

Individual holdings above 10 hectares as a percentage of total agricultural land of private sector in agriculture

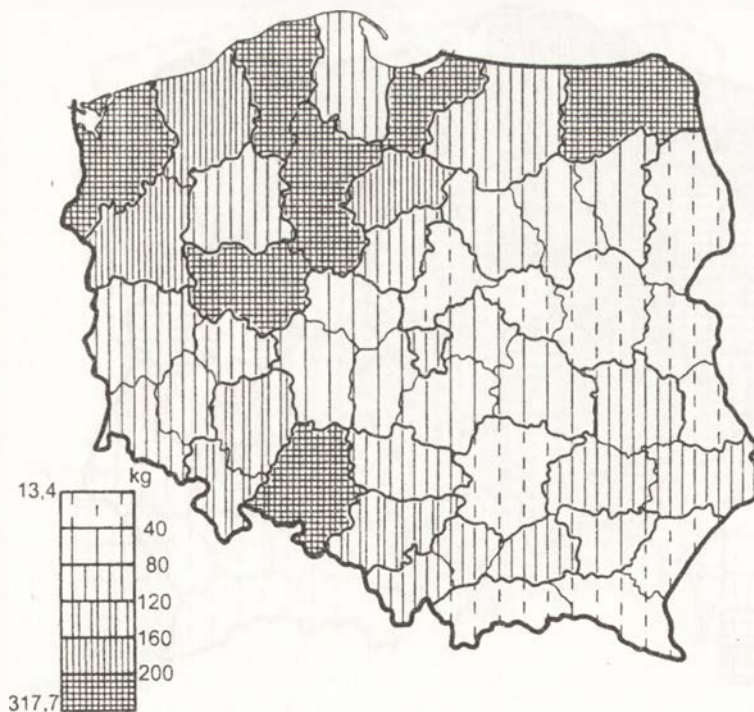

Ryc. 7. Nawożenie mineralne w kg NPK na ha UR w 1993/94.

Zmiany w latach 1989/90-1993/94

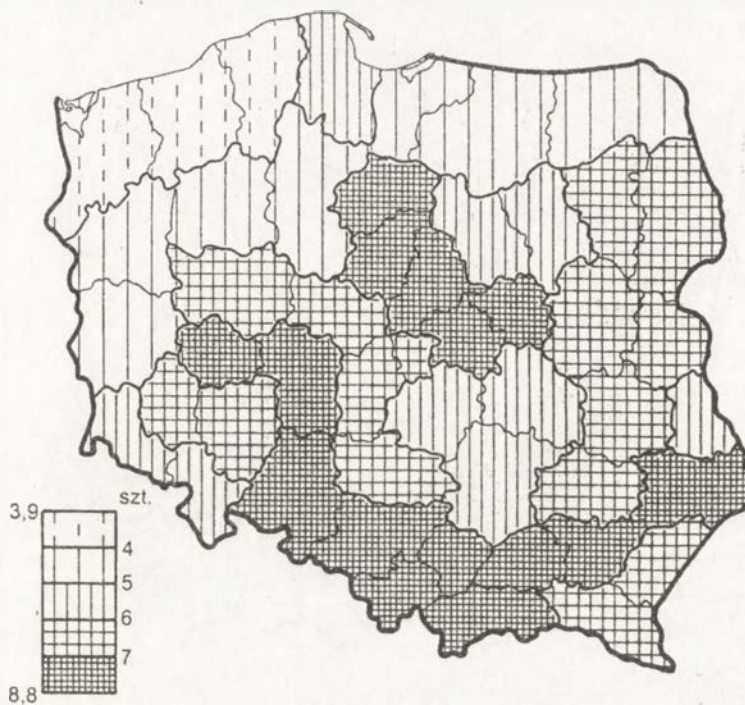
Use of chemical fertilizers in kg of pure contents (NPK) per 1 hectare of agricultural land 1993/94.

Changes in the level of chemical fertilization in the years 1989/90-1993/94.

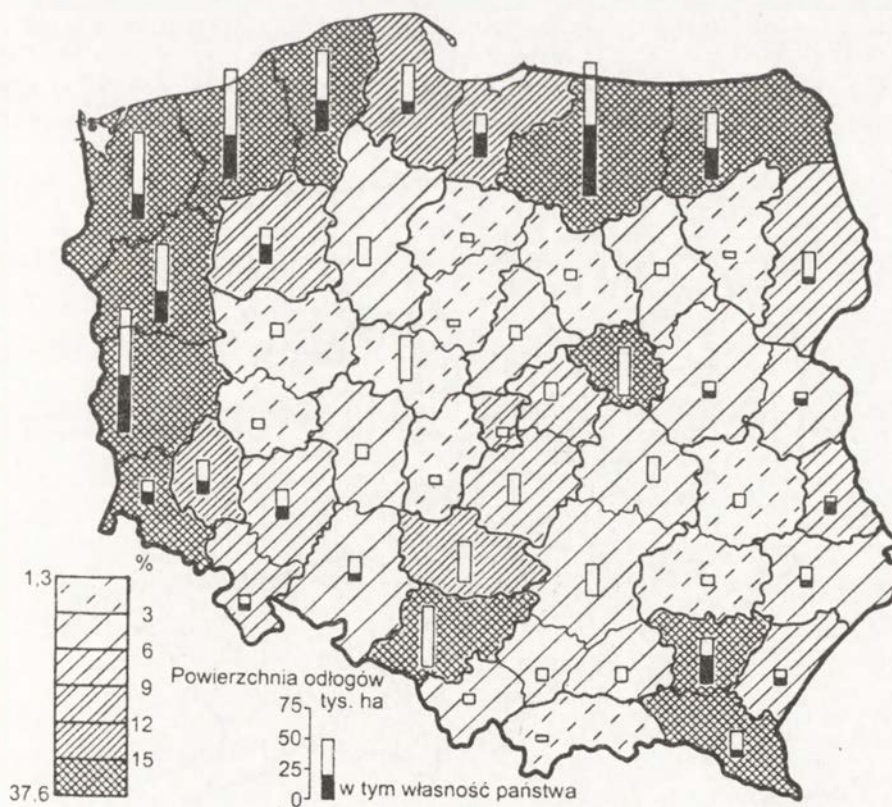

Ryc. 8. Wapnowanie gruntów w kg na ha UR w 1994 r.

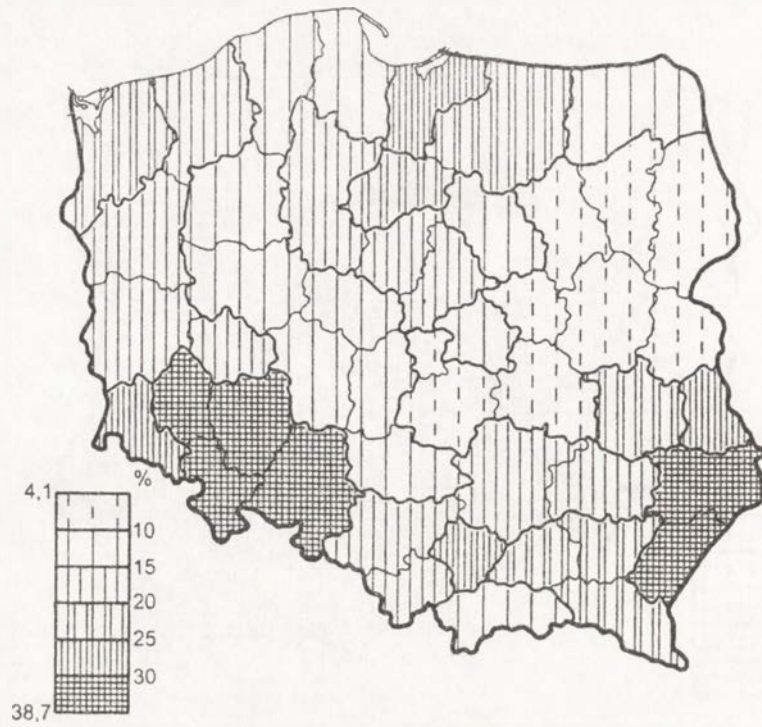
Use of lime fertilizers in kg per hectares of agricultural land, 1994

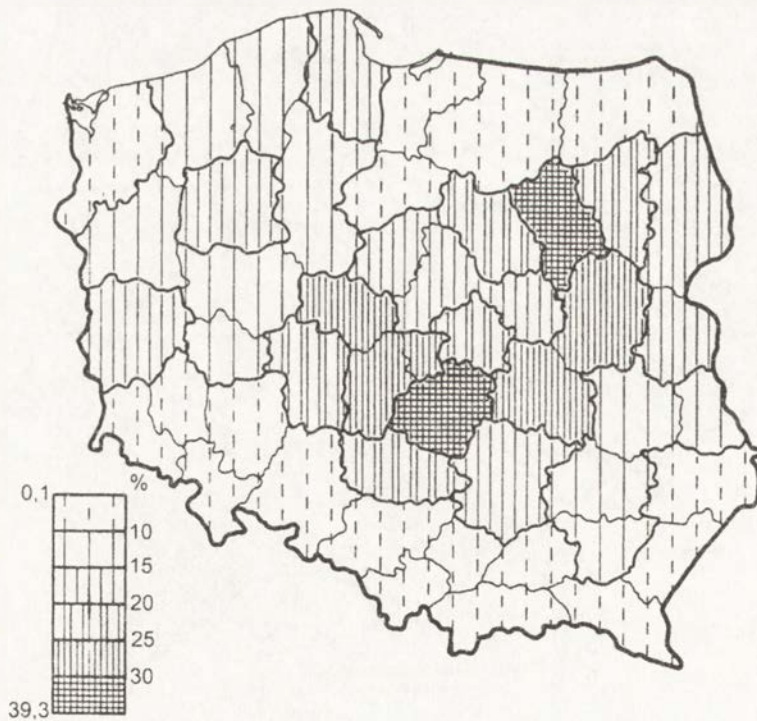
Ryc. 9. Liczba traktorów na 100 ha UR w 1994 r.
Number of tractors per 100 ha of agricultural land, 1994

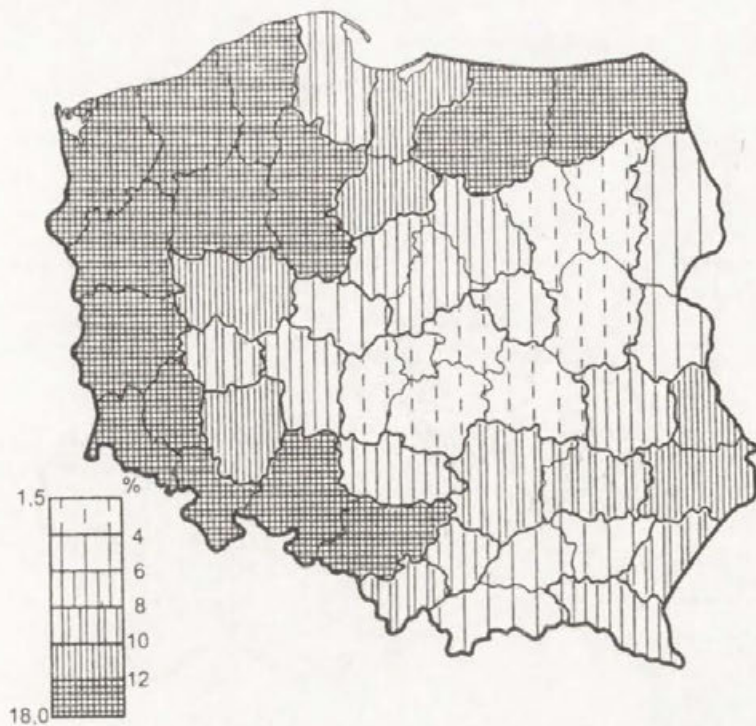
Ryc. 10. Udział odlogów w powierzchni gruntów ornych w 1994 r.
Fallows as a percentage of arable land, 1994

Ryc. 11. Udział pszenicy w powierzchni zasiewów w 1994 r.
Wheat as a percentage of cropland, 1994

Ryc. 12. Udział żyta w powierzchni zasiewów w 1994 r.
Rye as a percentage of cropland, 1994

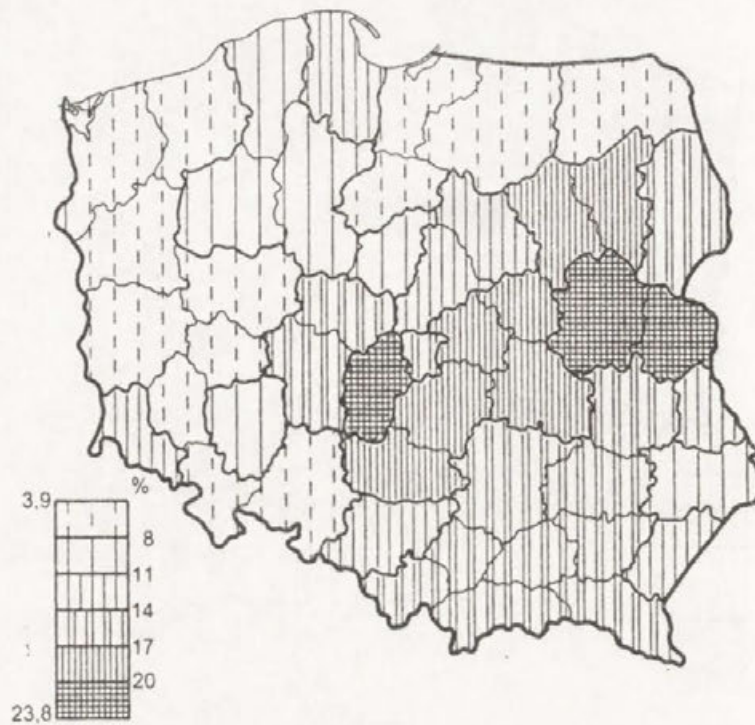
Ryc. 13. Udział jęczmienia w powierzchni zasiewów w 1994 r.

Barley as a percentage of cropland, 1994

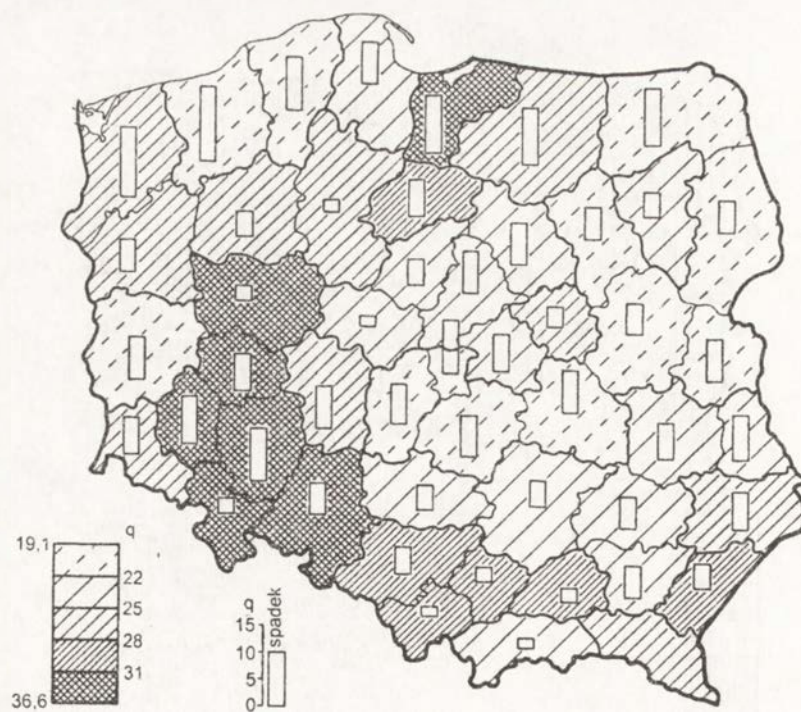

Ryc. 14. Udział owsa w powierzchni zasiewów w 1994 r.

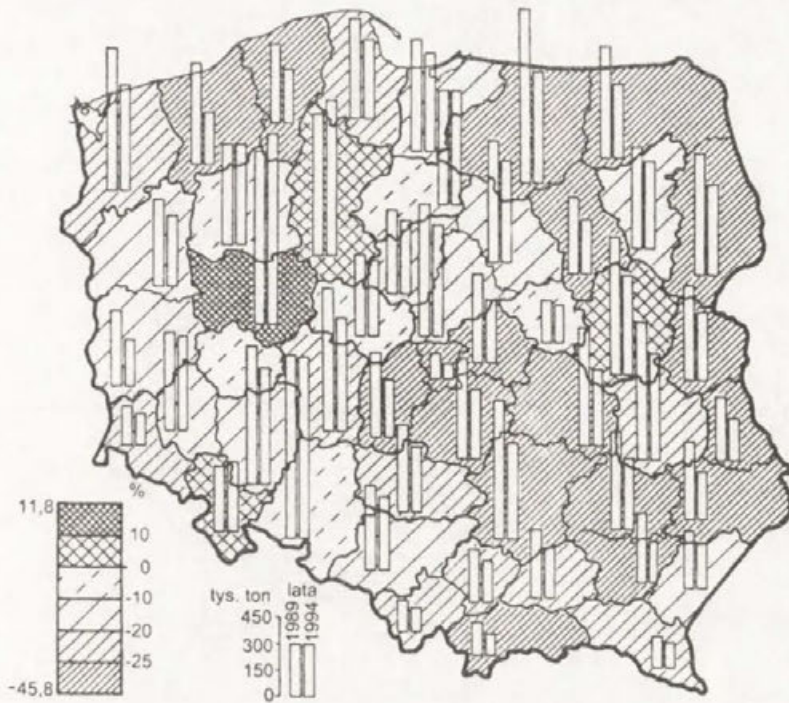
Oats as a percentage of cropland, 1994

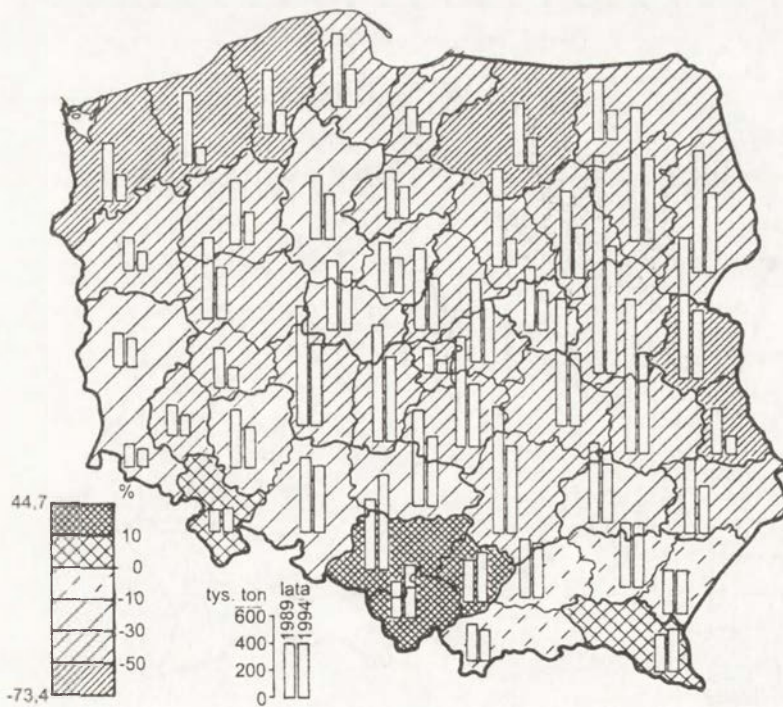
Ryc. 15. Udział ziemniaków w powierzchni zasiewów w 1994 r.
Potatoes as a percentage of cropland, 1994

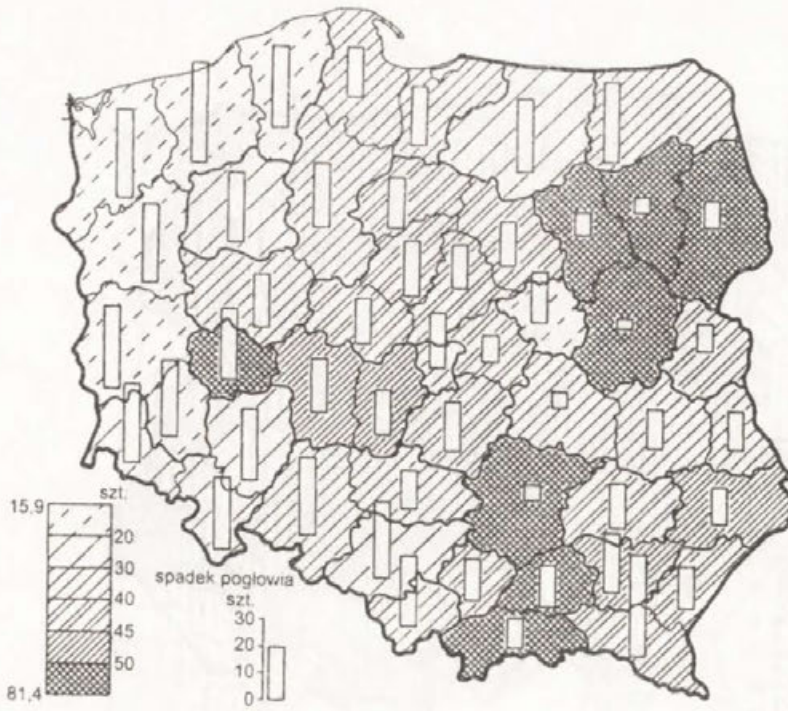
Ryc. 16. Plony zbóż w q z ha w 1994 r.
Yields of cereal in quintals per 1 hectare, 1994

Ryc. 17. Zmiany produkcji zbóż w latach 1989-1994
Changes of cereal production in the years 1989-1994

Ryc. 18. Zmiany produkcji ziemniaków w latach 1989-1994
Changes of potatoe production in the years 1989-1994

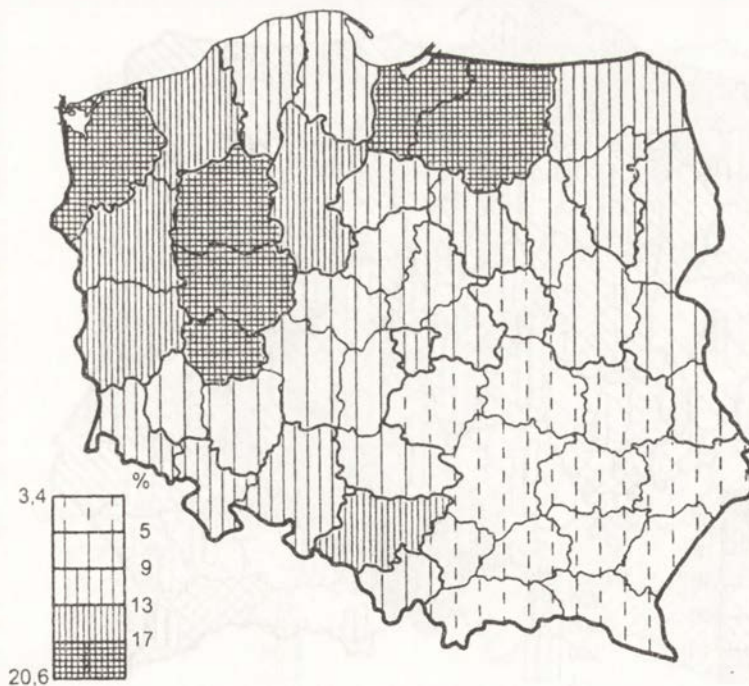

Ryc. 19. Pogłowie bydła na 100 ha UR w 1994 r.

Zmiany w latach 1989-1994

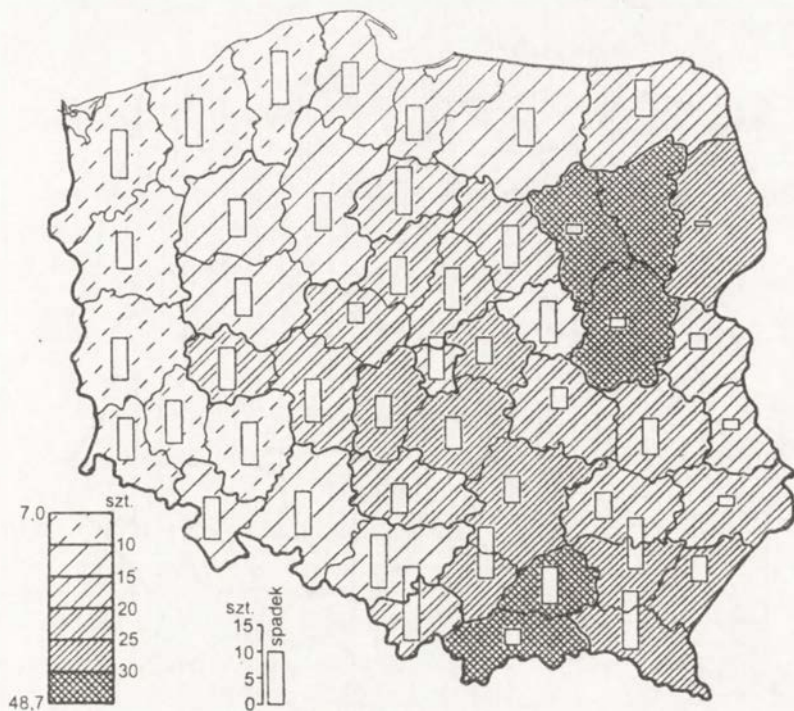
Cattle. Number of heads per 100 hectares of agricultural land, 1994.

Cattle. Changes of numbers of heads per 100 hectares of agricultural land in the years 1989-1994

Ryc. 20. Pogłowie bydła na gospodarstwo w 1994 r.

Cattle. Number of heads per 1 holding, 1994

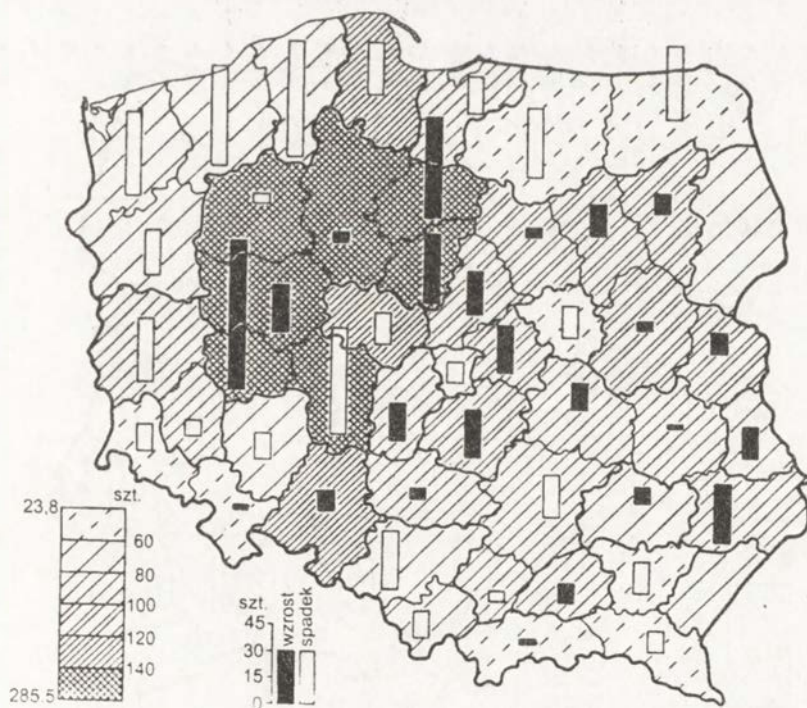

Ryc. 21. Pogłowie krów na 100 ha UR w 1994 r.

Zmiany w latach 1989-1994

Cows. Number of heads per 100 hectares of agricultural land, 1994.

Changes in the years 1989-1994

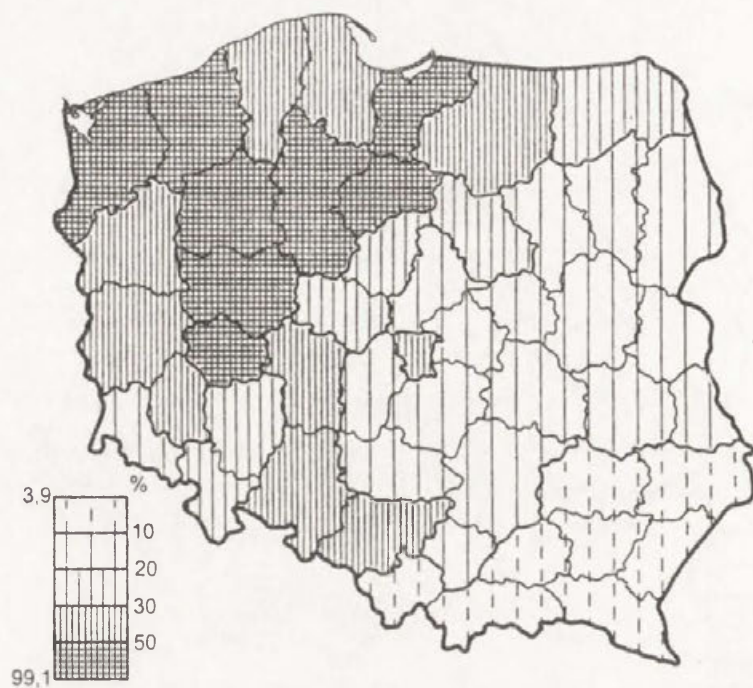

Ryc. 22. Pogłowie trzody chlewnej na 100 ha UR w 1994 r

Zmiany w latach 1989-1994.

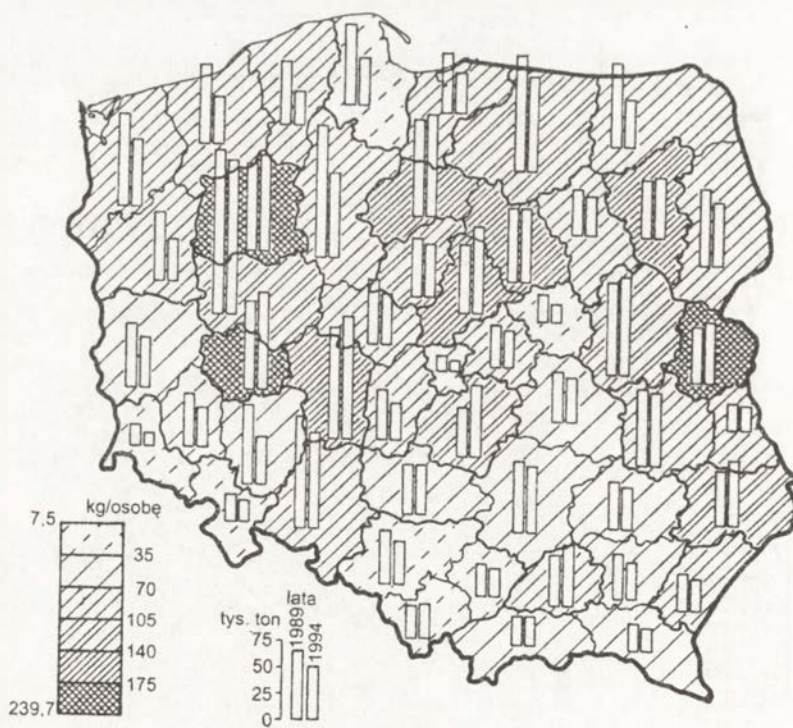
Pigs. Number of heads per 100 hectares of agricultural land, 1994.

Changes of number of pigs per 100 hectares of agricultural land in the years 1989-1994

Ryc. 23. Pogłowie trzody chlewnej na gospodarstwo w 1994 r.

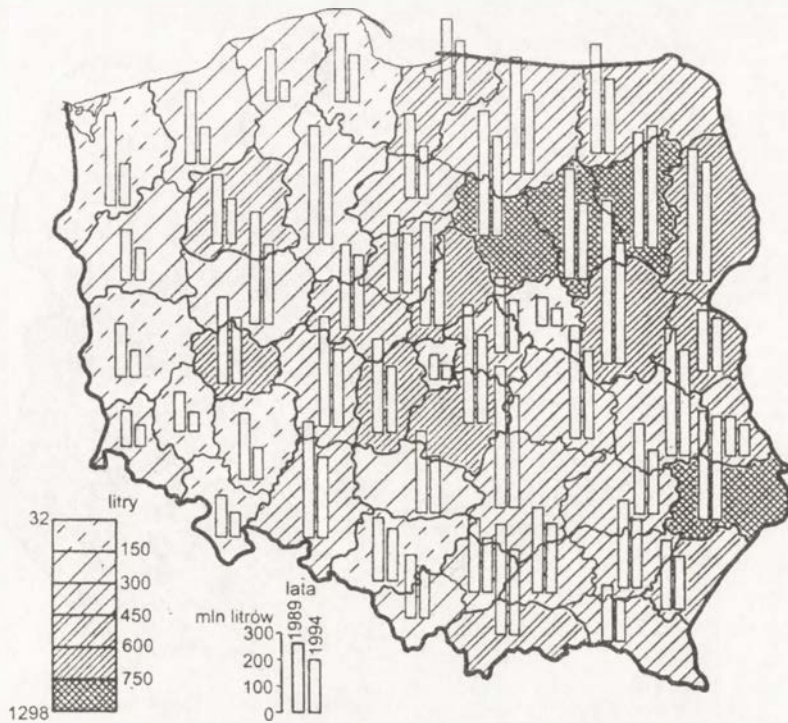
Number of pigs per 1 holding, 1994

Ryc. 24. Produkcja mięsa w kg na mieszkańca w 1994 r.

Produkcja mięsa ogółem w 1989 i 1994 r.

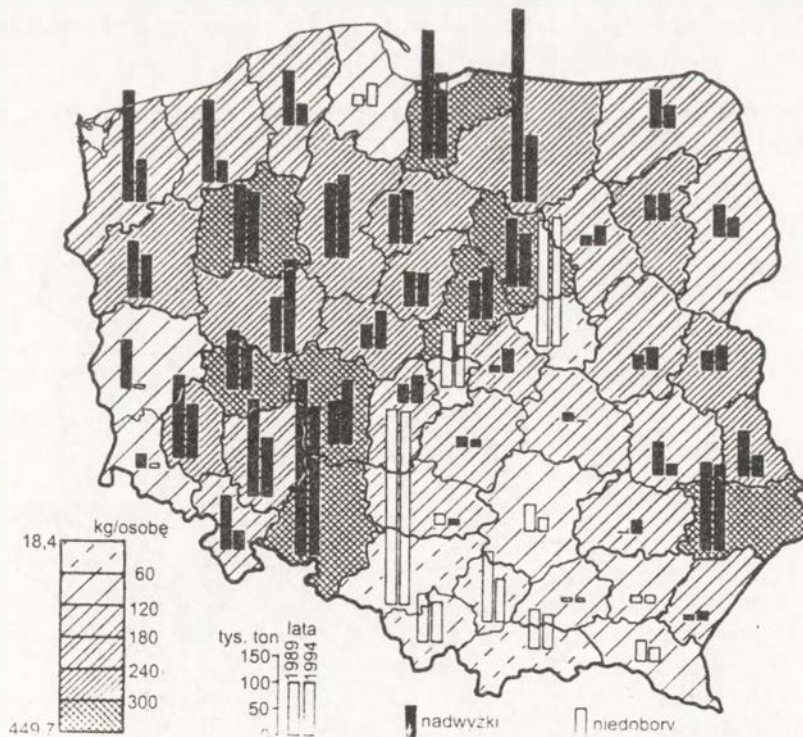
Meat production per capita in kg, 1994. Total meat production in the years 1989 and 1994.

Ryc. 25. Produkcja mleka w litrach na mieszkańca w 1994 r. Produkcja mleka ogółem w 1989 i 1994 r.

Milk production in litres per capita, 1994.

Total milk production in millions of litres in the years 1989 and 1994

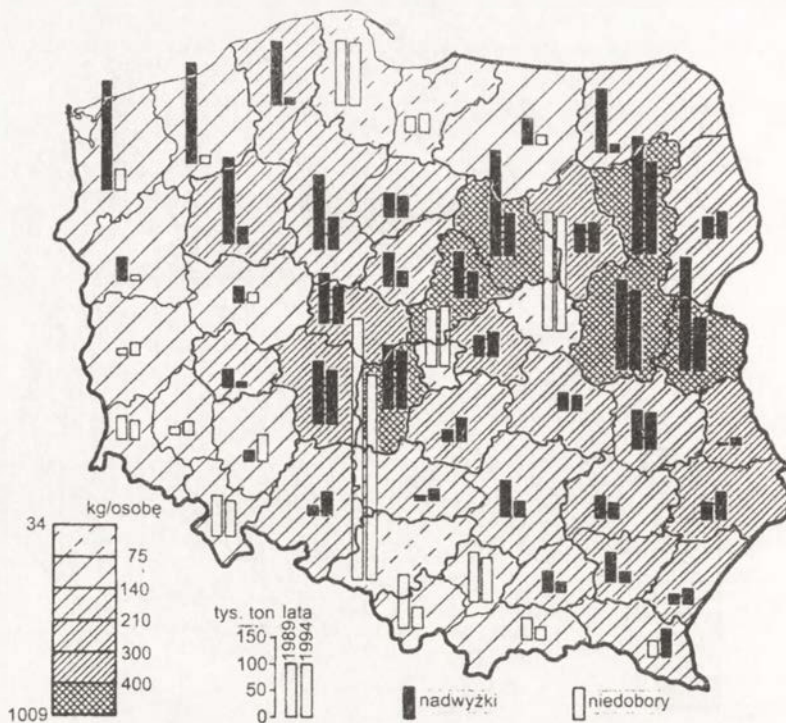

Ryc. 26. Produkcja towarowa zbóż na osobę w 1994 r.

Nadwyżki i niedobory w zaopatrzeniu w 1989 i 1994 r.

Commercial cereals production per capita, 1994.

Surplus and shortages of cereals on the market in thousands of tons, 1994

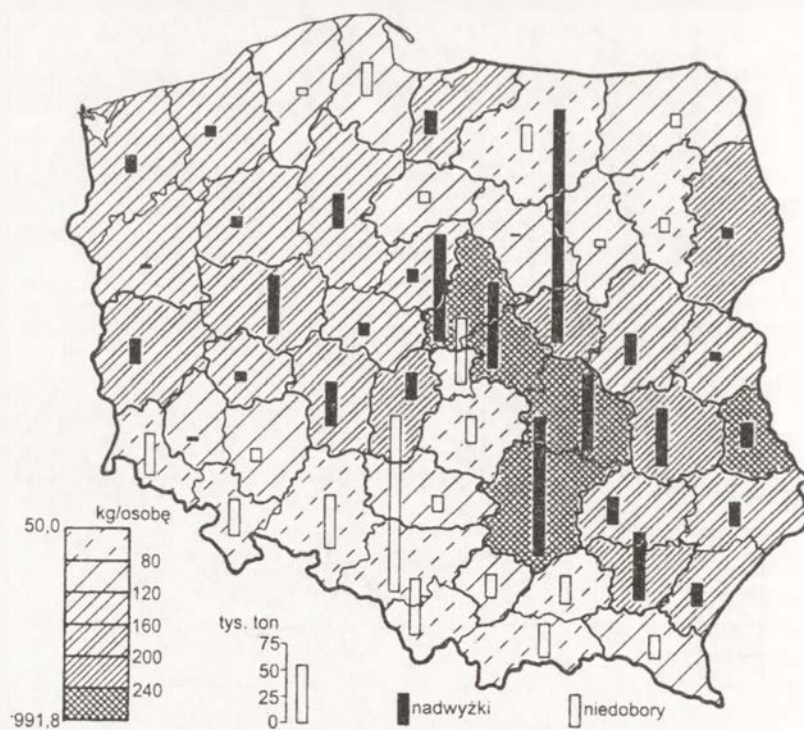

Ryc. 27. Produkcja towarowa ziemniaków na osobę ludności nierolniczej w 1994 r.

Nadwyżki i niedobry w zaopatrzeniu w 1989 i 1994 r.

Commercial potatos production per 1 person of non agricultural population, 1994.

Surplus and shortages of potatoes on the market, in thousands of tons, 1994

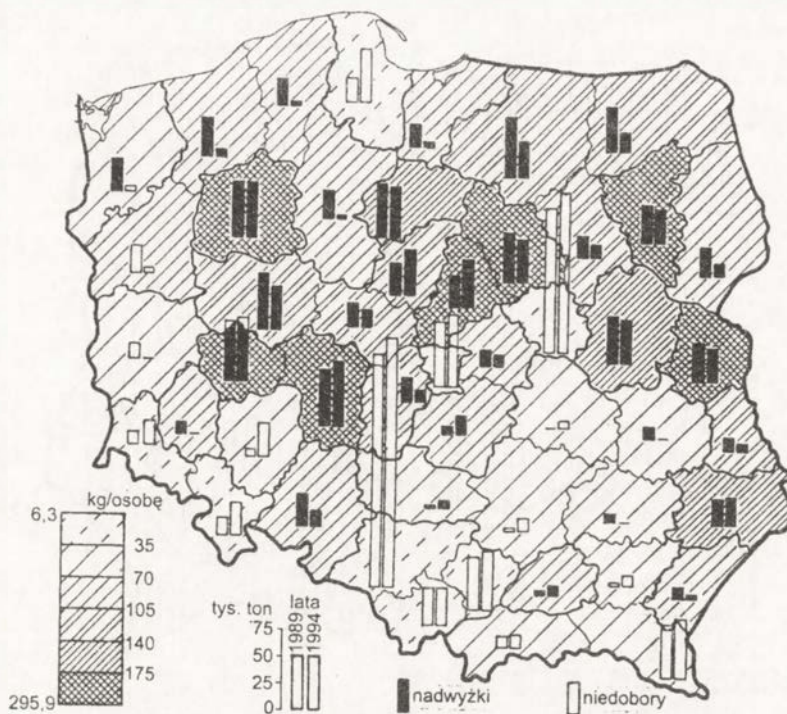

Ryc. 28. Produkcja towarowa warzyw na osobę ludności nierolniczej w 1994 r.

Nadwyżki i niedobry w zaopatrzeniu w 1989 i 1994 r.

Commercial production of vegetables per 1 person of non agricultural population, 1994.

Surplus and shortages of vegetables on the market in thousands of tons, 1994

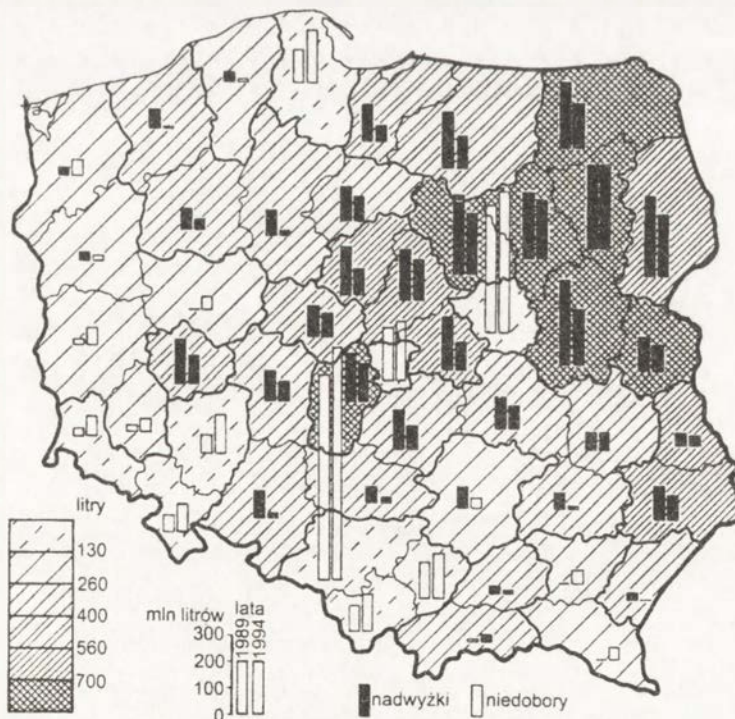

Ryc. 29. Produkcja towarowa mięsa na osobę ludności nierolniczej w 1994 r.

Nadwyżki i niedobory w zaopatrzeniu w 1989 i 1994 r.

Commercial production of meat per 1 person of non agricultural population, 1994.

Surplus and shortages of meat on the market in thousands of tons, 1994

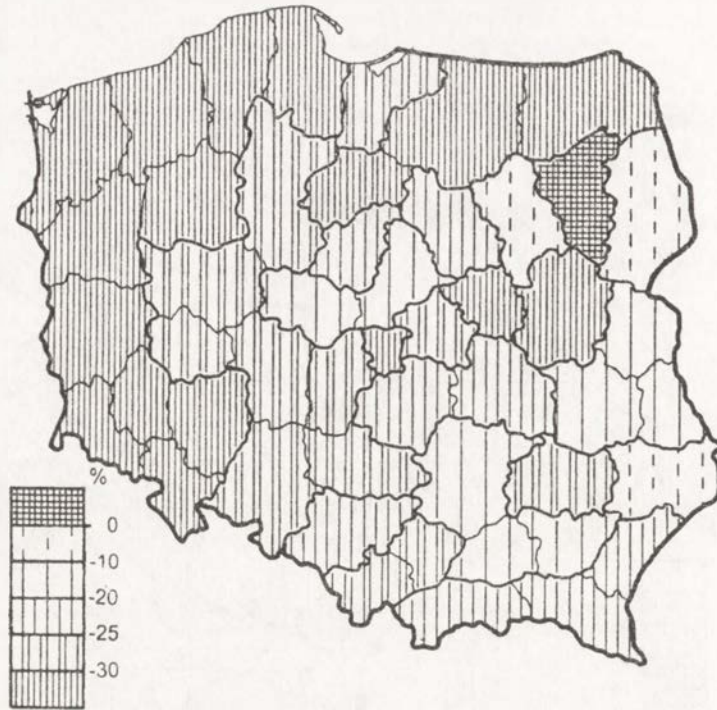

Ryc. 30. Produkcja towarowa mleka na osobę ludności nierolniczej w 1994 r.

Nadwyżki i niedobory w zaopatrzeniu w 1989 i 1994 r.

Commercial production of milk per 1 person of non agricultural population, 1994.

Surplus and shortages of milk on the market in millions of litres, 1994

Ryc. 31. Zmiany produkcji towarowej mleka w latach 1989-1994.
 Changes of commercial milk production in the years 1989-1994

Informacje dla autorów

„Zeszyty IGiPZ PAN” ukazują się w standardowym nakładzie 120 egzemplarzy (w tym 15 autorskich).

Bieżące numery publikacji IGiPZ PAN rozprowadza ORWN, Pałac Kultury i Nauki, Warszawa.

Numery wcześniejsze są do nabycia w Dziale Wymiany Biblioteki IGiPZ PAN, Krakowskie Przedmieście 30, 00-927 Warszawa, w godz. od 9 do 15.

1995

29. PIOTR EBERHARDT - Zagadnienia ludnościowe obszaru byłych Prus Wschodnich.
30. ZYGMUNT BABIŃSKI, MAREK GRZEŚ - Monografia hydrologiczna zbiornika stopnia wodnego Włocławek.
31. JERZY GRZESZCZAK - Przestrzenne zróżnicowanie społeczno-gospodarcze "północ-południe" w krajach Unii Europejskiej - Wielka Brytania, Niemcy, Francja.
32. ANDRZEJ GAWRYSZEWSKI - Rynek pracy Warszawy i województwa warszawskiego 1990-1993.
33. TERESA KOZŁOWSKA-SZCZĘSNA, BARBARA KRAWCZYK, KRZYSZTOF BŁĄŻEJCZYK - Warunki bioklimatyczne Supraśla.
34. PIOTR KORCELLI - Regional patterns in Poland's transformation: the first five years.
35. EWA NOWOSIELSKA - Bezrobocie - przegląd aktualnych tendencji, problemów i wyników badań (w krajach rozwiniętych).
36. ROMAN SZCZĘSNY - Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa Polski 1989-1992.

1996

37. ANNA BEATA ADAMCZYK - Charakterystyka wiatrów silnych i bardzo silnych w Polsce;
JAROSŁAW BARANOWSKI - Wielkość zachmurzenia w Warszawie w zależności od cyrkulacji atmosferycznej.
38. HALINA POWĘSKA, TOMASZ KOMORNICKI - Przejścia graniczne: Kostrzyn, Słubice, Świecko, Gubin - podstawowe funkcje i strefa oddziaływania na terenie Polski i Niemiec;
JOANNA PAPIS, TOMASZ KOMORNICKI - Miasto Duszniki Zdrój jako gmina przygraniczna.
39. LESZEK KOLENDOWICZ - Burze na obszarze Polski Północno-Zachodniej w świetle częstości występowania różnych typów cyrkulacji atmosfery.

PL - ISSN 0867-6836
WYDAWNICTWA IGI PZ PAN, WARSZAWA

<http://rcin.org.pl>